

Cu privire la conceptul de „urbanizare”

Al. Bărbat

(Iași)

Explicarea fenomenului urban, cu aspectele diferite ce le integrează, nu poate fi concepută fără a cuprinde în analiză mișcările migraționale pe sectoare, cu cauzele care generează aceste mișcări. La fel, nu poate fi explicat și judecat fenomenul rural (cu mutațiile și tendințele noi ce se manifestă în vastul domeniu al zonelor rurale) fără luarea în considerare a aceluiași mișcări. Sectoarele de activitate își au rolul lor funcțional în dezvoltare, în timp ce „urbanul” și „ruralul”, ca structuri (ca medii de locuire sau „așezări” ale populației umane, cum sînt ele privite în mod comun), au un caracter rezultativ în raport cu activitățile și mișcările de echilibru ce se exercită *in și între* sectoare. Cele două structuri s-au constituit și s-au modelat în funcție de natura activităților care s-au grupat și și-au căutat o platformă comună. De aici, pornesc acțiunile comune, practice și de gândire, materiale și spirituale, ale omului organizat în colectivități. Ele pot fi privite ca înveliș, dar și ca peisaj specific, reflectant, al acestor activități. Sectoarele, cu funcțiunile ce le îndeplinesc în diviziunea muncii umane (cea mai generală și simplificatoare diviziune cu care se operează astăzi), capătă un rol analitic în cunoașterea procesului de dezvoltare economică și socială și în orientarea acestui proces.

Totuși, în cercetarea acestor două aspecte ale dezvoltării (aspectul rural-urban și cel al modificărilor în structura sectoarelor), s-a făcut și continuă să se facă o răsturnare ne logică în ordinea problemelor. Se trec pe primul plan mișcările migraționale reduse la ruta rural-urban (cu un caracter rezultativ) și rămîn pe planul al doilea mișcările migraționale dintre cele trei sectoare, care își au rolul lor analitic (factorial).

Bineînțeles, o astfel de răsturnare nu poate avea darul de a contribui la clarificări în problemă, nici la orientări utile în strategia și în acțiunile de control și de conducere în acest domeniu. În mod obiectiv (și logic), nu se poate stabili o proporționalitate rațională între cele două structuri (urban și rural), deci nu se poate vorbi nici de o fundamentare teoretică și o raționalitate pe această cale a mișcărilor migraționale ale populației, nici de un control al procesului de „urbanizare”, pe care-l alimentează aceste mișcări.

Problema atrage o analiză mai amplă, pentru că, în legătură desigur cu necesitatea înlăturării decalajelor dintre urban și rural și cu incontestabila influență a orașului asupra satului, ideea de „urbanizare” a ruralului și-a căpătat un loc important în gândirea asupra ruralului, ea beneficiind astăzi de o foarte largă circulație în literatura sociologică, fără a fi putut atrage totuși — pentru ea — o fundamentare științifică riguroasă.

Este oare „urbanizarea” ruralului (în sens de „civilitizare” și disparitate totală a ruralului) o formulă adecvată naturii ruralului, cu cîmpul său de activitate specifică? Valorificarea resurselor și specificului ruralului este posibilă prin adoptarea unui model de împrumut? Ridicarea civilizației rurale înseamnă „urbanizarea” ruralului?

Iată unele întrebări care încearcă să orienteze problema dezvoltării ruralului spre dimensiunile sale proprii, în sensul sarcinilor de bază ce-i revin prin agricultură, dar și în acord cu facultățile de care dispune prin cîmpul său deschis spre soare, frumusețe și fecunditate.

Numeroși sociologi, orientîndu-și privirea îndeosebi spre tipurile de medii sociale, de așezări umane, și mai puțin spre sectoarele de activitate ale omului*, consideră „urbani-

* În mediu este reflectată în global viața, și cercetarea devine oarecum atrăgătoare (dar și facilă) făcîndu-se comparații între culori și aspecte foarte vizibile.

zarea" ruralului ca o formulă magică în elevarea ruralului rămas în gravă inferioritate față de urban. Teoretic, ei își fundamentează poziția pe ideea de continuitate de la rural la urban. Ruralul, privit în sensul de „mediu inferior”, tinde să evolueze spre formele urbanului, să se stingă în urban, în care, ca „mediu superior”, acționează puternice forțe asimilatoare.

În acest mod de a concepe dezvoltarea ruralului își găsesc loc citeva puncte slabe :

1. Tratarea ruralului în termenii urbanizării nu corespunde naturii și exigențelor specifice ale domeniului. Structura activităților agricole (specifice și definitorii pentru mediul rural) este alta decît cea a activităților din industrie (specifice mediului urban).

Este adevărat că activitățile agricole, prin procesul tehnic și științific corespunzător perioadei istorice pe care o parcurgem, prin elementele de automatizare ce-și fac loc tot mai larg pe fondul tehnicii moderne, capătă sub aspect tehnic caracterul activităților din industrie. *Se schimbă felul muncii și în agricultură.*

Trebuie să se observe însă că agricultura își păstrează, chiar și în aceste condiții, particularitățile sale, dintre care, cea mai relevantă este desfășurarea ei în suprafață, tendința ei de a ocupa, în funcție de necesitățile în creștere ale populației umane, cit mai mult din suprafața cultivabilă a Terrei. Caracterul ei este areal, de dezvoltare și continuitate pe orizontală și nu de concentrare și localizare în puncte favorabile, oarecum pe verticală, cum este cazul industriei. „Punctele favorabile” în agricultură sînt și ele areale. Populația angajată în agricultură este distribuită în mod necesar pe întreaga suprafață agricolă și numai din necesități sociale și organizaționale își creează ea, din loc în loc, așezări grupale, mai mici sau mai mari, după natura locurilor (a terenului) și după natura activităților agricole și a conceptelor organizaționale, valorificînd bineînțeles în construcția acestora și elementele de civilizație locală la care s-a ajuns pe linia dezvoltării istorice. În orice caz, aceste grupări umane n-au luat și nici nu s-ar putea concepe să ia amploarea grupărilor generate de formele și necesitățile activităților industriale. În virtutea acestei particularități, *ruralul este neaglomerațional, este un mediu de mică densitate, spre deosebire de urban, care, prin natura concentrată a activităților sale industriale, a grupurilor de fabrici, instalații și ateliere, în cadrul cărora mașinile și locurile de muncă tind să capete o foarte mare densitate pe unitatea de suprafață, poartă în mod specific un caracter aglomerațional. Se știe că marile aglomerații urbane s-au dezvoltat îndeosebi ca urmare a concentrării în puncte și zone favorabile a unui mare număr de unități industriale. Numai în legătură cu nevoile în creștere ale acestor unități industriale și cu cerințele populației legate de ele, au fost alimentate aceste aglomerații și de populația angajată în sectorul serviciilor.*

2. „Urbanizarea” ruralului este o formulă improprie unui domeniu legat intim de natură, în care *natura însăși* este pentru om factorul prim, care-l orientează în activitatea și viața sa, este elementul de bază care asigură calitatea habitatului său, este elementul care trasează caracterele peisajului rural, care determină o infrastructură rurală (materială și spirituală) specifică și un mod particular de a fi și a gîndi al omului din rural.

Este un lucru binecunoscut că dezvoltarea urbanului (în special creșterea lui) se realizează pe două căi principale : a. trecerea unei părți din populația satelor în orașe, pentru nevoile în creștere ale sectorului industrial, la care se asociază și cele ale sectorului serviciilor, și ele în creștere ; b. transformarea unor puncte favorabile din zonele rurale (sate sau locuri albe în rural) în noi puncte sau zone de atracție industrială.

Ambele căi duc, evident, la creșterea și înmulțirea aglomerațiilor caracteristic urbane.

Această creștere din sursă rurală a urbanului (un transfer de populație sătească în orașe și trecerea unor puncte sau zone ale ruralului în patrimoniu urbanului) constituie ceea ce poate fi numit în mod adecvat fenomen de „urbanizare”. Fenomenul acesta își are însă măsura lui, am putea spune legea lui, în sensul că, *în etapele de dezvoltare a sistemului trisectorial, ponderea populației urbane crește, în timp ce cea a populației rurale scade în totalul populației, dar în așa fel încît, efectiv, populația urbană crește foarte mult, iar cea rurală scade foarte puțin sau nu scade deloc (uneori, ea poate chiar să crească), creșterea urbană făcîndu-se în principal pe seama sporului natural al populației din rural.* Ruralul, cu agricultura în centrul activităților ce-l înglobează, nu este scos din funcțiunile specifice (economice și sociale) ce-i revin în cadrul diviziunii muncii umane pe sectoare. El nu poate fi substituit de nici un alt sector în funcțiunile sale.

Statisticile mondiale arată că ruralul, în condițiile acestei dezvoltări, devine minoritar. Agricultură, ca pondere a populației active, în raport cu celelalte sectoare de activitate, devine și mai accentuat minoritară. Dar tot aceste statistici arată că modificările în structura și activitățile ruralului nu pot depăși limitele de la care agricultura ar putea fi împiedicată în

exercitarea rolului ei funcțional, limite indicate de progresele economisitoare de muncă ce au loc în domeniul ei. Oricât de ample ar fi aceste modificări, oricât de considerabile ar fi deplasările de forță de muncă (cu subpopulațiile atrase de aceasta) din rural spre urban, ele nu pot atrage accepția de „citadinizare” a lui. Ruralul, *ca tip*, oricât de minoritar ar deveni, tot rural rămîne. Expresia de „urbanizare a ruralului” este inadecvată numai în măsura în care s-ar putea traduce prin transformarea totală a ruralului în urban. În orice caz, ea sugerează o astfel de transformare. Aceasta presupune însă o continuitate evolutivă de la sat la oraș, de la agricultură la industrie, iar o astfel de continuitate presupune structuri și condiții similare, care să genereze modele similare. Dar, așa cum s-a mai spus, elementele structurale și procesele de lucru în cele două sectoare sînt esențial diferite. Ca activitate, agricultura este o economie de scară întinsă (de suprafață), iar industria este o economie de concentrare de mijloace și de forță de muncă în puncte și zone favorabile dezvoltării ei. Ca sistem habitational, activitățile de bază caracteristice celor două sectoare (agricultura și industria) generează modele adecvate specificului și exigențelor lor. Ruralul, cu agricultura lui de suprafață întinsă și de mică densitate, nu poate lua modelul urbanului tipic, concentrat în jurul unor unități de muncă în care activează unul lingă altul mii și mii de oameni, cum este cazul în industrie.

Ca urmare a acestor trăsături de bază, cele două structuri — sub unele din aspectele lor foarte importante — pe măsura dezvoltării lor, nu numai că nu se apropie, dar se diferențiază tot mai mult. În mod caracteristic, încă în perioada revoluției burgheze, pe măsura creșterii industriei, orașul, ca model, a căpătat forma marilor aglomerații (în creștere pînă la nivelul gigantilor), în timp ce satul și-a păstrat forma sa de așezare grupală relativ mică, cu un caracter de mare constanță sub acest aspect. Ca densitate, orașul a crescut inimaginabil, în timp ce satul a prezentat variații nesemnificative. Arhitectural, orașul s-a ridicat în înălțime (pe verticala zgirle-norilor), în timp ce satul a rămas strîns legat de pămînt. Ca peisaj, orașul și-a tăiat tot orizontul dinspre cîmpie (i-a lăsat loc naturii, în cadrul său de ziduri și de asfalt, doar insular, ca să nu se sufocce), în timp ce satul și-a lăsat toate ferestrele deschise spre natură. Și toate aceste aspecte, la rîndul lor, se răsfrîng asupra spiritului de comunitate al celor două structuri.

Condițiile revoluției tehnico-științifice n-au făcut decît să accentueze aceste diferențieri ale structurilor, ceea ce, evident, este semnificativ pe linia specificațiilor lor.

3. Cel mai comun sens ce i se dă „urbanizării” ruralului vizează *introducerea elementelor urbanistice ale orașului în așezările rurale și dotarea locuințelor sătești cu elementele confortului „urban” și ale mass-mediei.*

Apar însă în acest mod de a privi procesul de „urbanizare” alte elemente ce se cer explicate,

În primul rînd, trebuie să se sublinieze faptul că *mediul de viață* (de locuire) este o funcție a activității și condițiilor materiale de care dispune omul, este oarecum un *înveliș* al acestor activități și condiții interne, un climat protector și favorizant al mișcărilor și spiritului social al acestor activități. *Urbanul* însă nu poate fi privit numai ca mediu de viață al omului. El nu se reduce ca realitate obiectivă la un înveliș al unor activități și mișcări umane, ci include definitiv aceste activități și mișcări. În înțeles larg, el este un sistem în care se integrează trei grupuri de elemente și forțe creatoare: a. condițiile de bază și procesele de muncă; b. învelișul, cu toate elementele de infrastructură, care asigură climatul și dinamica necesară creației și întregii vieți umane; c. spiritul creator, dinamic și multilateral al omului (cu organismele care-l cultivă și-l dezvoltă), care fecundează, dinamizează și orientează toată dezvoltarea socială. *Urbanul* deci trebuie considerat în global, ca structură, infrastructură și suprastructură. „Urbanizarea”, la rîndul ei, trebuie privită și ea sub toate aceste aspecte. Ea nu se poate reduce la schimbarea modelului așezării, a elementelor de infrastructură, a învelișului proceselor și relațiilor economice și spirituale. Modelul oricărei așezări umane reflectă nivelul și caracteristicile vieții materiale și spirituale a societății. Ridicarea acestui nivel stă la baza procesului (și programelor) de ridicare a așezărilor rurale.

În al doilea rînd, introducerea confortului în mediul rural, introducerea în locuințele rurale a instrumentelor de informare și de comunicare moderne, dotarea localităților rurale cu edilități noi (acest ansamblu de elemente strîns legate între ele și foarte importante pentru elevarea ruralului), nu s-ar putea considera că exprimă „urbanizarea” ruralului. Faptul că aceste bunuri au intrat înli pe poarta urbanului, nu înseamnă că ele s-au constituit în bunuri specifice ale acestui mediu. Ele sînt creații și bunuri *ale omului*; numai istoricește (nu structural) au ajuns ele să aparțină în acest moment mai mult urbanului decît ruralului. Industria și tehnica mașinistă a sprijinit dezvoltarea lor. Omul din rural, datorită unor condiții istorico-economice și politice binecunoscute, a ajuns mai tîrziu decît cel din urban la momentul în

care și le-a putut sau și le poate apropia, dar aceasta nu înseamnă că el își schimbă în acest moment condițiile lui fundamentale de ale economiei și mediului campestru. *El își ridică în acest moment condițiile sale și ale mediului său.* Dealtfel, nici în spațiul urbanului introducerea acestor bunuri nu s-a făcut deodată și este atât de semnificativ în acest sens faptul că nici până astăzi nu s-a ajuns la o generalizare a lor în acest spațiu. Astăzi se fac progrese în această direcție, deodată, în ambele medii, ceea ce, de asemenea, confirmă *natura comună a acestor bunuri.*

Putem să vedem, oare, într-un astfel de fenomen, foarte important dealtfel pe linia dezvoltării ruralului, un fenomen de „urbanizare” a acestui domeniu? După cum îl văd eu, el este *un fenomen firesc de progres în rural.* Ruralul din multe regiuni ale lumii s-a dovedit capabil de progrese, fără a se fi depersonalizat. Apare în privirile noastre, pe drumul acestui progres, *o nouă ruralitate*, care, ca structură globală, va putea prezenta unele avantaje și dezavantaje pentru om în raport cu urbanul, dar care, esențial, ca posibilități de manifestare și de ridicare (materială și spirituală) oferite omului nu va fi cu nimic în inferioritate față de urban. Crește, în această perspectivă, conținutul alternativei rural-urban ce i se oferă omului. Societatea umană, în continuă dezvoltare, în continuă diversificare și multiplicare a funcțiilor și acțiunilor sale, nu-și poate limita orizontul la un singur model de habitat, în care, în mod obligatoriu, ca într-un fel de pat al lui Proeust, să-și cuprindă toată viața, cu toate formele și activitățile sale, cu toate antenele sale, cu tot spiritul său în mers continuu pe căile progresului. Importante sînt — pe linia acestui progres — elementele de creație specifice pe care le adaugă omul ruralului acestor bunuri ale civilizației contemporane și nu s-ar putea spune că, chiar și în acest moment de influență tumultuoasă a urbanului, n-ar apărea destule astfel de elemente.

4. Formula dezvoltării ruralului pe calea „urbanizării” inacceptabilă dacă implică *idealizarea urbanului*, ea avînd la bază ideea că „urban” ca „model superior”, cu dotările sale bogate și costisitoare (multilaterale), cu confortul „urban” ce și l-a acumulat în epoca sa de aur (confort atât de dorit de om în general), cu anumite tehnici ale muncii, reflectînd în ansamblu o civilizație care se numește, cu o notă de superioritate, „urbană”. Urbanul ar constitui, în virtutea acestei superiorități, un model asimilator al ruralului.

Cînd o astfel de idee este atrasă în sistemul și aparatul normativ al conducerii sociale, cum se întîmplă frecvent astăzi în lume, este firesc să se închidă oarecum ferestrele dinspre orizontul și perspectivele ruralului. Curenții atracției urbane se intensifică în felul acesta, de multe ori peste limitele necesarului (dacă se poate vorbi de astfel de limite), creșterea populației urbane devenind astfel excesivă*. *Idealizarea urbanului devine o formulă derutantă pentru omul din rural.*

Este ușor de înțeles că, de pe o astfel de poziție, ruralul nu poate evolua în ritmul sarcinilor ce-i stau în față, nu-și poate valorifica toate facultățile sale interne, nu-și poate atrage toate binefacerile progreselor ce se leagă de revoluția științifică și tehnică pe care o parcurgem, care-i pune, totuși, problema atingerii unor noi praguri istorice în dezvoltarea sa. Marile investiții ale statelor sînt orientate adesea într-o măsură nesatisfăcătoare spre rural, spre activitățile de bază ale domeniului său și spre elementele sale infrastructurale, atât de importante și ele în dezvoltarea zonelor rurale. Metoda „polilor de creștere”, adoptată și aplicată la scară mare în latura creșterii industrial-urbane (cu efecte binecunoscute dealtfel și asupra domeniului ruralului) este prea puțin orientată spre crearea unor „poli” (zone specifice) de atracție rurală (cu dotări în ramurile moderne ale agriculturii), care să atragă ritmuri de creștere superioare în productivitatea și producția agricolă și, în mod corespunzător, condiții de muncă și niveluri habitacionale și de confort superioare în rural, competitive calitativ cu cele din urban.

În condițiile unei astfel de politici, omul din rural este pus în situația de a-și vedea în culori sumbre viitorul în mediul său. La elementele concrete de inechitate în relațiile dintre sectoare, se adaugă un complex de factori psihosociale: de incertitudine, de sentiment de

* Unele prognoze demografice ale ONU ajung pentru finele secolului nostru la 3 000 de orașe cu peste un milion de locuitori. Deși ar putea fi identificate aici unele elemente nerealiste, prognoza este semnificativă pentru spiritul în care este văzută și tratată creșterea urbană.

inferioritate, de dispoziție spre plecarea din rural. Curenții migraționali dinspre sat spre ora (unde se creează locuri de muncă numeroase și mai bune), spre activități neagricole, se amplifică. Acești curenți pun stăpânire tot mai puternică pe omul agriculturii sătești și tind să ducă cu ei (spre urban) tot ce este energie nouă și înnoitoare în rural*.

Conceptele de „urban” și „rural” nu se traduc decît în mod relativ prin „superior” sau „inferior”. „Superioare” sau „inferioare” sînt condițiile materiale ale omului dintr-un mediu sau altul, așa cum se mențin ele încă astăzi pe plan mondial, avîndu-și rădăcinile în relațiile de inechitate constituite istoric între cele două părți pe căi diferite: a. prin privilegiile orașului față de sat; b. cu un caracter indivizibil, dar afectînd structura pe calea schimburilor inechitabile dintre produsele agricole și cele industriale; c. în mod suplimentar și foarte vizibil, pe calea investițiilor și dotărilor diferențiale în cele două tipuri structurale¹. Aceste elemente stau, în esență, la baza stării conflictuale dintre sat și oraș, dintre rural și urban. Este sigur că această problemă nu pe calea „urbanizării” ruralului poate fi abordată și soluționată. Ruralul, cu activitățile și funcțiunile specifice, cu valorile sale sociale și culturale specifice, tinde (ca o necesitate logică) să-și ocupe ca rural locul ce-i revine în sistemul economic trisectorial, în societatea industrializată și terțiarizată. În această tendință a lui se cere el susținut. În condițiile tehnice și științei noi, pe care și le integrează, cu aportul de fecunditate și de prospețime pe care-l aduce natura în sistemul său, specificitatea sa structurală și funcțională stă la baza modelului său. Oricît de minoritar ar rămîne ca populație activă, în raport cu „urbanul”, el își păstrează specificitatea sa (socio-economică, ecologică, demografică și spirituală) în universul vieții umane. Reparațiile ce se cer pentru rural pot veni numai de la lichidarea cauzelor care au generat în trecut și continuă să influențeze în prelungire, pe plan mondial, starea de inferioritate la care a fost el adus prin sistemul de relații, interese și putere, conceput și creat de cercurile deținătoare de putere ale trecutului.

În țările în care satul și ruralul constituie o imensă moștenire — cum este îndeosebi cazul țărilor în curs de industrializare — ridicarea civilizației rurale pe noi trepte reprezintă astăzi o problemă de cea mai mare actualitate și însemnătate. Se elaborează vaste programe de sistematizare rurală și de dezvoltare modernă a satului. Satul a reprezentat (și reprezintă) în viața acestor țări nu numai un gen de habitat al omului, ci și o structură creatoare în domeniul valorilor spirituale specifice ale popoarelor. Niciodată nu s-a simțit mai mult decît astăzi nevoia de a se păstra și dezvolta în continuare aceste valori.

Sînt oare amenințate astăzi aceste valori de fenomenul urban? Își cer ele locul ce li se cuvine în sistemul valorilor civilizației contemporane?

Mi s-ar părea că aspectele vizate de aceste întrebări își au convergența lor. Accentul cade însă greu — oricum s-ar pune întrebarea — pe ideea de prețuire și promovare a valorilor culturale specifice ale popoarelor în sistemul valorilor culturale universale. Programele privind dezvoltarea modernă a ruralului sînt foarte sensibile la acest aspect al problemei.

Problema are însă și o altă latură. Fenomenul urban contemporan este colosal. El este însă departe de a-l liniști și împăca pe om. Marile aglomerații îi pun omului probleme, care-l trimit mereu cu gînd de odihnă creatoare spre rural.

Este necesar să ne lămurim în fața problemei?

* Proclamarea „dreptului la oraș” a omului (Lefebvre) are la bază îndeosebi acești factori psihosociale al „urbanizării” și al „superiorității” orașului, care se traduc în „farmecul”, „tenacitatea” și „tonalitatea proprie” a vieții urbane.

¹ Philippe Maerchat (Franța), specialist în finanțe, în lucrarea *L'économie mixte* (P.U.F., Paris, 1971), face constatarea că „statul joacă în materie de echipament urban un rol predominant, considerat adesea excesiv” (p. 81). În continuarea ideii, privind în special situația din Franța, relevă că „toate vastele operațiuni de urbanizare concertată — spre deosebire de urbanizarea difuză, lăsată la inițiativa fiecăruia — de vreo douăzeci de ani încoace au fost făcute, de la origine, cu concursul activ al statului” (p. 85).

Aș dori să remarc, în legătură cu aceste excesive echipări urbane, un fenomen actual foarte interesant. În unele state în care dezvoltarea urbană a devenit excesivă (ca de exemplu în S.U.A.), s-a ajuns astăzi la ceea ce s-a numit „falimentul orașului”. Aș emite ipoteza că între factorii care conduc la „falimentul orașului” se înscrie și poziția nouă a ruralului în țările respective, în condițiile căreia el nu mai participă la „urbanizarea concertată” în aceeași măsură ca în trecut.

Mie mi se pare că da. Programele atât de bogate ale dezvoltării moderne a ruralului nu pot fi interpretate oricum.

În procesul de dezvoltare modernă a ruralului (ceea ce consider că este altceva decât transformarea lui urbană), programele naționale respective au nu numai o semnificație deosebită în momentul revoluției tehnico-științifice contemporane, ci și un rol normativ pentru fiecare țară în parte. Ele vizează o anumită direcție în dezvoltare (trasează drumul concret al dezvoltării) și au în vedere și unele reparații istorice pentru rural. Mecanismele comerciale ce s-au așezat la baza relațiilor de schimb dintre țări, mecanisme care au dus la împărțirea lumii în țări sărace și țări bogate și care întrein astăzi creșterea decalajelor între cele două părți, constituie un obstacol care nu poate fi străpuns decât anevoios — și cu mari eforturi — în condițiile și cu mijloacele acestor programe. Extinderea procesului de industrializare în toate zonele lumii este calea pe care se smulg astăzi, treptat și sigur, privilegiile ascunse de care continuă să se bucure țările industriale în raport cu cele agricole pe calea raporturilor de inechitate dintre prețurile produselor agricole (ale materiilor prime în general) și prețurile produselor industriale. Se relevă aici o cale indirectă de creștere a poziției sectorului primar în raport cu celelalte sectoare. Este calea extinderii avantajelor industriei în țările agricole. Se pune însă în mod logic întrebarea: oare nu s-ar putea vorbi și de o cale directă a acestor reparații? Nu se întrevede — ca o necesitate — o ruptură în sistemul de prețuri inechitabile ce domină în dinuztinea internațională a muncii?

Conceptul de nouă ordine economică mondială, în jurul căruia se string astăzi tot mai numeroși reprezentanți ai gândirii politice și economice contemporane, cuprinde problema aceasta ca o necesitate istorică. Tovarășul Nicolae Ceaușescu, promotor și inspirator al conceptului, aduce în strategia făuririi unei noi ordini economice internaționale nu numai o optică românească realistă și foarte convingătoare, ci și viziunea unor necesități și programe de acțiune care privesc domeniul unei rodnice cooperări internaționale. În sfera acestor necesități, un sistem de prețuri internaționale echitabile apare ca un element fundamental. „Considerăm că de cea mai mare importanță pentru instaurarea noii ordini economice internaționale — spune președintele României — este asigurarea unui raport just între prețurile materiilor prime și prețurile produselor industriale, a unei corelații corespunzătoare între acestea și prețurile agricole. Este firesc ca țările producătoare de materii prime să primească prețuri care să le permită o dezvoltare economică și socială cât mai rapidă; în același timp, produsele industriale trebuie livrate la prețuri care să stimuleze dezvoltarea în continuare a activității industriale”².

Se sesizează în acest concept necesitatea fundamentală a lichidării relațiilor de inechitate care au generat contradicțiile dintre industrie și agricultură, dintre sat și oraș. Se sesizează calea care poate duce spre un rural opțional. Este calea dezvoltării moderne a ruralului.

Pregătirea socio-profesională a clasei muncitoare în condițiile revoluției tehnico-științifice

Simona Rașev

În condițiile manifestării tot mai plene a cuceririlor revoluției tehnico-științifice, o importanță din ce în ce mai însemnată în ansamblul dezvoltării economice și sociale a țării noastre o capătă ridicarea pe o treaptă superioară a nivelului de pregătire a muncitorilor. Pe această linie, a stabilirii unei concordanțe tot mai depline între satisfacerea exigențelor impuse de dezvoltarea impetuoasă a industriei țării noastre și nivelul de pregătire a muncitorilor, se înscriu o serie de probleme deosebit de actuale pentru etapa ce o parcurgem, în cadrul căreia

² Nicolae Ceaușescu, *Expunere la Marea Adunare Națională cu privire la mărețele realizări ale poporului român în cincinalul 1971—1975 și la politica externă a României, pusă în slujba păcii și colaborării internaționale, în România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 12, București, Edit. politică, 1976, p. 313—314.

un loc central îl ocupă cea a ridicării nivelului general de pregătire a clasei muncitoare. În *Raportul la cel de-al XI-lea Congres al P.C.R.*, tovarășul Nicolae Ceaușescu arată : „...hotărâtor pentru dezvoltarea în continuare în ritm înalt a țării noastre, pentru îndeplinirea Programului partidului, este ridicarea calificării celor ce muncesc. Iată de ce trebuie luate toate măsurile pentru formarea profesională la un înalt nivel a tineretului, pentru perfecționarea pregătirii întregului personal, îmbogățirea — prin reciclare, în concordanță cu prevederile legii — a cunoștințelor tuturor oamenilor muncii, inclusiv a cadrelor tehnice și de conducere”¹. În condițiile progresului tehnic și — cu deosebire — ale automatizării complexe a proceselor de producție, munca industrială solicită, într-o măsură din ce în ce mai mare, elemente ce țin de factorul intelectual al procesului muncii, impunând, totodată valorificarea cât mai deplină a cunoștințelor (generale, tehnice, de specialitate) și a creativității. De aceea, aceste cunoștințe reprezintă, în opinia noastră, elementul central al pregătirii profesionale (care include și o serie de alte elemente cum ar fi: experiența în muncă, formarea unor deprinderi de muncă, atitudini legate de muncă etc.). În condițiile revoluției tehnico-științifice actuale, un număr tot mai mare de locuri de muncă din industrie vor necesita un volum foarte mare de cunoștințe din domenii variate; rezultă de aici necesitatea pregătirii teoretice temeinice și a însușirii unor cunoștințe de bază, pe care să se poată clădi oricând o bună pregătire de specialitate. „RTS a determinat o creștere bruscă a volumului informației științifice și tehnice și în același timp, o „îmbătrânire” a informației și o depreciere rapidă a cunoștințelor acumulate. Celebru psiholog sovietic Leontiev relevă că dacă cunoștințele unui tânăr specialist de la începutul secolului II puteau servi acestuia zece ani sau mai mulți, astăzi această perioadă este considerabil diminuată”².

Pregătirea profesională a muncitorilor, și în mod deosebit asigurarea unui nivel de cunoștințe cât mai ridicat, trebuie să răspundă mai ales cerințelor care se manifestă în cadrul unei economii dinamice, cum este cea a țării noastre, și anume: 1. cerințe practice, imediate, ce decurg din solicitările față de muncitor, care apar prin introducerea de noi utilaje mai complexe, mai perfecționate, a unor materii prime și materiale noi, cu caracteristici deosebite, a unor tehnologii de fabricație sau repere noi etc. Toate aceste probleme reprezintă tot atâtea sarcini care impun o rezolvare rapidă în scopul evitării oricăror perturbări în procesul de producție. 2. Cerințe de perspectivă care vizează pregătirea profesională a muncitorilor în concordanță cu dezvoltarea industriei. În aceste condiții se pune tot mai mult accentul pe formarea unei temeinice culturi tehnice, în scopul de a se realiza o calificare ulterioară a forței de muncă în funcție de cerințele dezvoltării industriale la un moment dat. 3. Cerința conform căreia învățământul trebuie să devanseze, într-o anumită măsură, industria în privința pregătirii solicitate. Pregătirea profesională a muncitorilor, prin formele sale specifice, trebuie nu numai să satisfacă (numeric și calitativ) necesitățile impuse de progresul tehnic și dezvoltarea economiei noastre naționale, dar și să vină în întâmpinarea acestora, să le poată devansa. Aceasta constituie, credem, una dintre cele mai importante probleme ce stau în fața sistemului de învățământ din țara noastră și, totodată, un domeniu unde orinduirea socialistă își dovedește superioritatea. Posibilitatea planificării necesarului de pregătire, corelarea cu cerințele economiei, înseamnă, de fapt, atât crearea premiselor asigurării industriei cu forță de muncă calificată, cât și garanția pe care statul nostru o oferă fiecărui cetățean de a se realiza ca om, ca personalitate, la locul său de muncă.

De la tribuna *Conferinței Naționale a Partidului Comunist Român*, tovarășul Nicolae Ceaușescu arată că : „În vederea acoperirii nevoilor de cadre, se vor lua măsuri pentru ridicarea la un nivel mai înalt a învățământului, în concordanță cu noulle exigențe ale vieții economico-sociale. Se va acționa pentru formarea unui număr corespunzător de muncitori calificați, ingineri, tehnicieni și alți specialiști, precum și pentru ridicarea continuă a nivelului de pregătire profesională și tehnică a oamenilor muncii din toate sectoarele economiei”³. Deci și în acest domeniu, al pregătirii profesionale a muncitorilor se preconizează, pentru etapa următoare de dezvoltare a țării noastre, transformarea cantității într-o nouă calitate, ceea ce înseamnă nu numai pregătirea unui mare număr de muncitori, ci și pregătirea lor la un nivel superior.

¹ Nicolae Ceaușescu, *Raport la cel de-al XI-lea Congres al P.C.R.*, București, Edit. politică, 1974, p. 61.

² Victor Afanassiev, *Révolution scientifique et technique, gestion, éducation*, Moscou, Edition du Progrès, 1976, p. 460.

³ Nicolae Ceaușescu, *Raport la Conferința Națională a Partidului Comunist Român, 7-9 decembrie 1977*, București, Edit. politică, 1977, p. 38.

Raportul dintre progresul tehnic și nivelul de calificare a forței de muncă

În literatura de specialitate s-au conturat în legătură cu această problemă două direcții principale: prima, conform căreia progresul tehnic ar conduce inevitabil la scăderea nivelului de calificare a muncitorilor; a doua, susținând, dimpotrivă, că, în condițiile progresului tehnic, nivelul de calificare a crescut și va crește în continuare. Între cele două concepții diametral opuse se situează o serie întreagă de opinii mai puțin radicale. Problema fiind relativ cunoscută, nu ne propunem aici să analizăm aceste direcții. Pornind de la ipoteza conform căreia, considerată în perspectivă, revoluția tehnico-științifică implică în mod necesar creșterea nivelului de calificare, admitem că specializarea foarte îngustă a muncii, cu toate consecințele care decurg din ea (sub aspectul unui nivel scăzut de calificare) corespunde parțial doar unei etape a progresului tehnic legate de introducerea mecanizării, a producției pe bandă rulantă. Dar, în etapa automatizării tot mai complexe, sensul real al evoluției conținutului calificării este acela al îmbogățirii sale odată cu transformarea științei în forță nemijlocită de producție. În cele ce urmează, vom încerca să argumentăm pe cât posibil, această ipoteză, arătând pentru început, care au fost principalele etape pe care le-a parcurs tehnica în procesul perfecționării sale și nivelele corespunzătoare ale calificării forței de muncă. Un prim stadiu ar fi acela caracterizat prin existența unor unelte extrem de rudimentare, efortul fizic depus în procesul muncii fiind predominant, munca — necalificată. Urmează apoi stadiul muncii de tip manufacturier, în care meșteșugarul, folosind unelte specifice meseriei sale, parcurge toate etapele realizării produsului muncii, ceea ce presupune o calificare înaltă, aspectul intelectual și cel fizic al muncii fiind relativ echilibrate. Odată cu dezvoltarea științei și tehnicii și diviziunea tot mai accentuată a muncii, are loc o parcelare a acesteia în sensul unei specializări înguste pe operații, sau pe seturi de operații. Acestui stadiu îi corespunde un nivel relativ scăzut al calificării în comparație cu stadiul anterior, însușirea meseriei bazându-se de cele mai multe ori pe simpla experiență câpătată în muncă. Efortul fizic este moderat, dar în schimb este foarte sollicitată atenția, ritmul impus muncitorului fiind de cele mai multe ori foarte rapid. „Revoluția industrială a „descalificat” munca productivă tradițională, întemeliată pe meșteșug. Ea a făcut din munca simplă pilonul industriei...”⁴. Într-o lucrare semnificativă pentru perioada la care ne referim⁵, autorii dau o caracterizare sugestivă a unui post de muncă mediu la o linie de asamblare, enumerând următoarele aspecte: „1. Ritmul mecanizat al muncii. 2. Repetitivitate. 3. Necesitatea unui nivel minim de îndemnare. 4. Determinarea strictă a folosirii uneltelor și tehnicii. 5. Diviziunea foarte amănunțită a operațiilor pe produs. 6. Efortul superficial de gândire”⁶.

Mergând mai departe, odată cu perfecționarea mijloacelor de producție, putem identifica stadiul mecanizării complexe și al începuturilor automatizării. Acestui stadiu îi corespunde în mod necesar un nivel înalt al calificării forței de muncă, omului revenindu-i din ce în ce mai mult sarcini de supraveghere, control și întreținere a mașinilor și utilajelor pe lângă care lucrează. Acestui stadiu considerăm că îi corespunde actuala etapă de dezvoltare a țării noastre, reprezentând un stadiu de tranziție spre etapa automatizării complexe, când un grup restrins de oameni vor fi capabili să stăpânească și să dirijeze o întreagă instalație sau uzină. Alături însă de astfel de posturi de muncă (relativ puține la număr) coexistă meserii diverse pentru practicarea cărora este nevoie de o perioadă foarte scurtă de calificare, de un nivel relativ scăzut de cunoștințe etc., după cum mai există încă și muncă necalificată.

Dar sensul real, care se desprinde cu necesitate în perspectiva dezvoltării istorice este acela al perfecționării mijloacelor de producție și al creșterii nivelului de calificare a forței de muncă, apte să le folosească în mod eficient și să le îmbunătățească. Creșterea nivelului de pregătire a clasei muncitoare este o cerință absolut necesară, pentru asigurarea dezvoltării producției, a modernizării ei permanente ca și o condiție a promovării progresului tehnic. În țara noastră se fac eforturi considerabile pentru ca toate obiectivele noi ce vor intra în funcțiune în „cincinalul revoluției tehnico-științifice” să fie dotate cu tehnica cea mai nouă; aceasta, paralel

⁴ Radovan Richta și colectivul, *Civilizația la răseruce*, București, Edit. politică, 1970, p. 158.

⁵ Charles R. Walker, Robert H. Guest, *The Man at the Assembly Line*, Harvard University Press, Cambridge-Massachusetts, 1959. Lucrarea cuprinde rezultatele unei cercetări întreprinse în S.U.A. începând cu vara anului 1949 în industria constructoare de automobile, pe un eșantion reprezentativ de aproximativ 1 300 de angajați la una dintre cele mai moderne (pe vremea aceea) linii de asamblare din lume.

⁶ *Ibid.*, p. 12.

cu modernizarea capacităților de producție existente. Or, toate acestea presupun calificarea la un înalt nivel a forței de muncă din industria noastră.

Sensul real al progresului tehnic și implicațiile lui asupra nivelului de pregătire a clasei muncitoare. Revoluția tehnico-științifică nu trebuie raportată numai la ceea ce este astăzi caracteristic pentru progresul tehnic; așa cum am menționat anterior, aceasta este numai o fază de tranziție în care coexistă elemente ce țin de stadiile mai puțin dezvoltate ale muncii industriale, cu altele care țin de perspectiva dezvoltării economice și care reprezintă elementul calitativ nou, în ascensiune. În condițiile acestui stadiu, pe care l-am numit de tranziție, pe ansamblul economiei noastre se manifestă o serie de contradicții, care deși neantagoniste, se află în atenția factorilor de decizie în vederea creării tuturor condițiilor pentru rezolvarea lor optimă. Când afirmăm acest lucru, avem în vedere, în primul rând, faptul că în industria țării noastre, pe ansamblu, alături de marea majoritate a forței de muncă calificate*, în unele ramuri există încă un volum relativ mare de muncă necalificată sau slab calificată. Trebuie să ținem seama totodată că în procesul de calificare a forței de muncă ponderea o au încă formele inferioare de calificare, care se bazează mai mult pe deprinderea executării unor operații simple. În al doilea rând, în unele ramuri cu un nivel ridicat de mecanizare, solicitările față de muncitorii sint relativ limitate, specializarea strictă — limitată, iar munca să aibă un grad mare de monotonie, repetitivitate și să fie lipsită de aspectul său creativ. O serie de măsuri concrete, eficiente trebuie să compenseze aici, prin alte mijloace, gradul de insatisfacție pe care-l generează o astfel de muncă. În al treilea rând, pregătirea profesională a muncitorilor nu se face, totdeauna, în deplină concordanță cu cerințele dezvoltării. Această neconcordanță poate fi semnalată pe două planuri: a. numeric — cerințele de posturi de muncă fiind mai mari decât numărul celor calificați și b. cerințele posturilor de muncă se află într-o permanentă diversificare care nu poate fi acoperită la un moment dat.

Depășirea acestor contradicții este necesară și posibilă numai în cadrul unei economii socialiste planificate. Pe măsura depășirii stadiului de tranziție de care am amintit, vor dispărea cu certitudine acele aspecte pe care le-am putea numi negative, legate de conținutul muncii industriale: monotonia, lipsa de creativitate, utilizarea într-o măsură relativ redusă a cunoștințelor, a aptitudinilor de specialitate etc.

Esena revoluției tehnico-științifice, privită din punctul de vedere al nivelului de calificare a clasei muncitoare, se referă la îmbogățirea conținutului noțiunii de calificare. Odată cu manifestarea progresului tehnic, au loc o serie de mutații deosebit de importante în planul structurii socio-profesionale a clasei muncitoare, adâncindu-se procesul de profesionalizare a clasei muncitoare, proces care se manifestă pe multiple direcții și anume: a. prin formarea unor grupări profesionale legate de tehnica cea mai nouă; b. prin creșterea ponderii muncitorilor cu înaltă calificare în cadrul clasei muncitoare; c. prin creșterea gradului de calificare a tuturor categoriilor de muncitori; d. prin scăderea ponderii muncitorilor cu calificare inferioară și a celor necalificați. Unele meserii dispar în condițiile tehnicii noi, altele se modifică, își schimbă conținutul. Legat de aceasta putem arăta faptul că într-o discuție purtată cu unele cadre ale „Întreprinderii de autocamioane” — Brașov, aceștia ne-au menționat că, de exemplu, meseria de tinichigiu nu mai există în întreprindere. Este un fapt semnificativ nu numai pentru întreprinderea amintită, dar pentru majoritatea întreprinderilor din ramură, unde locul tinichigeriei a fost preluat de realizarea prin mijloace tehnice moderne și eficiente (prese) a caroseriilor. O serie de meserii și-au schimbat conținutul, în sensul că în locul efortului fizic predominant, cerințele se îndreaptă acum spre elementul cunoștințe. Ca exemplu, putem da meseria de turnător; la întreprinderea amintită mai sus, există o secție foarte modernă de turnătorie cu condiții foarte bune de muncă. În acest caz, meseria de turnător a rămas, dar conținutul ei tradițional a fost modificat.

Toate aceste mutații datorate progresului tehnic care s-au petrecut și se petrec în conținutul muncii, nu pot avea loc în afara unor transformări corespunzătoare în nivelul de calificare a forței de muncă.

Unele probleme privind sistemul de pregătire profesională a muncitorilor

În condițiile ritmului înalt al industrializării socialiste din țara noastră, una dintre cele mai importante sarcini o constituie asigurarea pregătirii forței de muncă. Aceasta implică, pe de-o parte, calificarea într-o meserie a unui mare număr de muncitori, veniți de la sate,

* În România, aproape 90% din clasa muncitoare o formează muncitorii calificați.

iar, pe de altă parte, a tineretului; aceasta, paralel cu creșterea de ansamblu a nivelului de calificare a tuturor categoriilor de muncitori. „Rolul primordial în realizarea prevederilor de pregătire a forței de muncă, a cadrelor necesare tuturor sectoarelor de activitate îl are învățămîntul — factorul principal de educație și formare a întregului popor”⁷. Astfel, în cincinalul actual se prevede pregătirea prin toate formele de calificare, a unui număr de aproape 2 milioane persoane, din care circa 1 550 000 vor fi muncitori calificați, iar aproximativ 300 000 vor fi tehnicieni, maștri, ingineri și alte cadre de specialitate. Pe ansamblul economiei, forța de muncă calificată reprezintă, astăzi, un procent de aproximativ 90%, iar la finele cincinalului 1976—1980, va depăși 95% pe ansamblu și se preconizează ca în unele ramuri industriale să ajungă la 100%.

Analizînd tabelul de mai jos*:

	Numărul absolvenților în anii 1971—1975	în % față de 1966—1970
Învățămînt profesional	571 623	154,9
Cursuri de calificare de scurtă durată	1 158 570	184,9
Învățămînt mediu de specialitate	223 376	147,7
Învățămînt superior	154 736	133,9

* Sursa: *Comunicat cu privire la îndeplinirea planului național unic de dezvoltare economică-socială a R. S. România în perioada 1971—1975*, București, Edit. politică, 1976, p. 65. Vezi, Viorel Cornescu, *Productivitatea muncii și factorul uman*, București, Edit. politică, 1977, p. 137.

constatăm că o pondere foarte mare o au, încă, în pregătirea muncitorilor cursurile de scurtă durată. Evident că acest lucru reprezintă un pas înainte față de trecut, dar în același timp înseamnă o calificare bazată mai mult pe dobîndirea unor deprinderi practice legate direct de locul de muncă și mai puțin de însușirea unor cunoștințe tehnice, de specialitate. Tocmai de aceea s-au luat o serie de măsuri pentru a asigura o îmbinare cât mai solidă a deprinderilor practice cu stăpînirea cunoștințelor generale și de specialitate. Astfel, în iunie 1977 s-a stabilit de către conducerea partidului și statului nostru, ca noua organizare a învățămîntului liceal să permită tinerilor să-și însușească o meserie, aceasta, paralel cu instruirea de cultură generală. Astfel, tinerii care au absolvit învățămîntul obligatoriu de 10 ani pot opta pentru înscrierea în treapta a II-a de liceu, pentru înscrierea la o școală profesională sau pot să se încadreze direct în producție, ca practicanți în meseria pentru care s-au pregătit. De asemenea, ca practicanți pot intra în producție și absolvenții treptei a II-a de liceu, care vor trebui să efectueze pentru meseriile cu un grad mai înalt de complexitate un stagiu de practicant de 6—12 luni.

Tot în iunie 1977 a fost aprobat *Decretul cu privire la organizarea și funcționarea învățămîntului profesional*, care în strînsă legătură cu cerințele de forță de muncă ale economiei naționale, reglementează în mod unitar structura și conținutul acestei forme de învățămînt. În baza acestor reglementări, începînd cu anul școlar 1977—1978, la cursurile de zi ale școlilor profesionale vor fi primiți numai absolvenții primei trepte de liceu, stabilindu-se, totodată, că stagiul de practicant pentru absolvenții primei trepte de liceu care se califică într-o meserie, face parte din sistemul învățămîntului profesional. Se menționează, de asemenea, că organizațiile economice au obligația de a asigura îndrumarea și asistența tehnică de specialitate a elevilor, prin personalul propriu — maștri și muncitori de înaltă calificare — cu sprijinul cadrelor didactice de specialitate din școli.

S-au creat, în acest fel, premisele legării tot mai strinse a învățămîntului cu activitatea productivă și cele ale ridicării nivelului general de calificare. Totodată, vor fi depășite unele neajunsuri legate tocmai de lipsa unui echilibru între acumularea de cunoștințe pe de o parte și activitatea practică, pe de altă parte. Astfel, este un fapt cunoscut acela că absolvenții școlilor profesionale intră în producție cu un bagaj mai bogat de cunoștințe generale și tehnice de specialitate, dar au mai puține deprinderi practice, în timp ce absolvenții unor cursuri de calificare de scurtă durată sau ai uceniciei la locul de muncă sînt, de regulă, mai puțin pregătiți din punct de vedere teoretic, dar stăpînesc mai bine partea practică a meseriei. Or, odată cu

⁷ Nicolae Ceaușescu, *Raport la cel de-al XI-lea Congres al P.C.R.*, București, Edit. politică, 1974, p. 61.

generalizarea învățământului obligatoriu de 10 ani, și cu faptul că începând din acest an școlar vor intra în școlile profesionale numai absolvenții ai primei trepte de liceu, se creează condițiile asigurării unei bune pregătiri teoretice a absolvenților acestei forme de învățământ.

Tot în vederea pregătirii profesionale, în concordanță cu cerințele tot mai mari și mai diversificate ale economiei noastre, s-au reglementat prin *Legea nr. 2* din 1971 formele de perfecționare a pregătirii muncitorilor. S-a creat, astfel, cadrul juridic al pregătirii profesionale, legea amintită referindu-se în principal la cele patru grupe mari de procese și anume la: calificare, policalificare, recalificare și reciclare, definindu-le și stabilind concret pe de-o parte necesitatea și scopul fiecăreia, iar pe de altă parte modalitățile concrete de realizare a lor. În același timp, fiecare minister, centrală industrială sau întreprindere poate alege formele pe care le consideră cele mai potrivite în funcție de necesitățile sale de moment sau de perspectivă, în vederea valorificării cât mai depline a potențialului uman de care dispune. Există după cum am văzut, o preocupare permanentă din partea conducerii partidului și statului nostru de perfecționare a sistemului de pregătire a muncitorilor, în conformitate cu cerințele actuale și de perspectivă ale industriei noastre.

Am dori să subliniem încă o dată că nu este vorba numai de un raport de determinare unilaterală a dezvoltării învățământului de către revoluția tehnico-științifică, ci că, în condițiile societății socialiste multilateral dezvoltate, învățământul joacă un rol *activ* în raport cu revoluția tehnico-științifică. El este un factor social de primă importanță nu numai pentru că asigură un nivel general de pregătire a muncitorilor, dar și pentru că intervine în structurarea clasei muncitoare, având un rol de diferențiere, de grupare în interiorul acesteia, de formare a unui sistem de norme și valori specifice acestei clase, a unui mod de viață caracteristic, propriu clasei muncitoare.

Perspective ale dezvoltării complexe a zonelor de munte din România

Radu Rey

Vatra-Dornei

1. În condițiile actuale, activitatea economico-socială din zona de munte este confruntată cu multiple probleme de natură organizatorică care pentru a fi soluționate în mod corespunzător, necesită o serie de măsuri cu caracter interdisciplinar.

Subliniind necesitatea de a găsi căi de rezolvare cât mai eficiente a acestor probleme, *Congresul constituit de conducere ale unităților agricole socialiste, al întregii țărâniți*, din 18-20 aprilie 1977, convocat din inițiativa secretarului general al P.C.R., tovarășul Nicolae Ceaușescu, a stabilit un plan de măsuri menit să asigure încadrarea zonelor montane în procesul general de dezvoltare socialistă multilaterală a patriei noastre.

Acordând o deosebită atenție ridicării nivelului de trai material și spiritual a locuitorilor din zona montană, necooperativizată a țării, organizării gospodăriilor lor individuale, *Congresul* a stabilit, totodată direcții și perspective noi de stimulare a activităților economice și sociale din acest sector.

Pornind de la cerința desfășurării unor cercetări interdisciplinare de largă amploare, capabile să fundamenteze necesitatea dezvoltării și modernizării zonelor montane din țara noastră, am întreprins timp de mai mulți ani, un studiu monografic.

În inițierea, organizarea și desfășurarea investigației s-a pornit de la indicațiile tovarășului Nicolae Ceaușescu cu privire la necesitatea dezvoltării economico-sociale a zonei de munte, de la prevederile *Congresului al XI-lea al P.C.R.*, ca și de la alte documente de partid și de stat în domeniul modernizării sistemului agricol montan în măsură să asigure acestei regiuni o integrare armonioasă în procesele de dezvoltare specifice întregii noastre țări.

2. În cadrul investigației întreprinse s-au avut în vedere următoarele obiective:

- a. Determinarea caracteristicilor specifice ale zonei montane din țara noastră;
- b. Analiza principalelor procese economico-sociale care se desfășoară în prezent în zonele montane și identificarea factorilor ce le generează;

e. Evaluarea principalelor direcții și modalități posibile de dezvoltare complexă, economică, socială și culturală a zonelor montane;

d. Realizarea unor estimări asupra eforturilor necesare și a avantajelor economice, sociale și politice privind păstrarea și valorificarea bogatului patrimoniu de tradiții economice și culturale specifice populației montane.

3. Pornind de la faptul că zona montană are o mare pondere în ansamblul teritoriului țării, ca și de la aprecierea că munții Carpați, veritabilă coloană vertebrală a României, formează un tot unitar, atât sub raport geografic și economico-social cât și cultural-spiritual, distinct față de regiunile de cîmpie sau deal, studiul întreprins de noi a pus în evidență o serie de caracteristici ale zonelor montane, între care:

— particularități geo-climatice distincte ale reliefului montan, cu pante înclinate și locuri greu accesibile, climă aspră, ierni geroase, lungi, cu dese înzăpeziri etc.;

— sol subțire și podzolic în cea mai mare parte, dar corespunzător pentru a furniza producții furajere specifice, precipitații suficiente, o vegetație în multe locuri luxuriantă, cu multiple diferențieri;

— existența unui potențial uman cu caractere biologice și fizico-psiho-sociale specifice, cum ar fi: adaptarea sistemelor respirator, circulator și muscular, respectiv metabolic, la temperaturi scăzute, schimbări bruște de climă, presiuni joase și aer rarefiat, la munca în condiții de „pantă” și efort prelungit; adaptarea psihologică la factorul „izolare”, mod de viață cu trăsături distincte etc.;

— existența a două zone de terenuri montane, deosebite: a. zona înaltă a coniferelor, lipsită de pomicultură și agricultură; b. zona mijlocie a foioaselor, cu pomicultură și agricultură la scară mică;

— tipuri diferite de organizare a activităților economice și sociale ca și moduri specifice de existență, care au determinat de-a lungul secolelor apariția și perpetuarea a două forme deosebite de vetre de sat: a. concentrate; b. dispersate;

— din punct de vedere al modului de exploatare al terenului se practică două forme: a. cea a munților *aparținători*, ale căror resurse furajere sînt valorificate, îndeosebi, ca pășuni sezoniere; b. cea a munților *locuți*, cu gospodării permanente, împrăștiate în teritoriu, cu forme de valorificare intensivă, în primul rînd sub formă de finețe;

— în ceea ce privește statutul proprietății, în zonele montane există două forme de proprietate: *de stat* (comunală, a I.A.S., a fondului silvic), în majoritate pășuni, cu puține finețe; *individuală* — care deține în primul rînd finețe;

— nivelul și eficiența exploatarii terenurilor montane diferă semnificativ de la o formă de proprietate la alta, cu unele caracteristici regionale.

Referitor la procesele social-economice care se desfășoară în prezent în zonele de munte, investigațiile au scos în evidență următoarele:

— în privința structurii demografice, în prezent are loc un proces de îmbătrînire și de feminizare a forței de muncă din cadrul zootehniei și al micii agriculturi montane;

— în rîndul populației din zonele montane și mai ales în cazul tineretului se conturează o tendință accentuată de deplasare spre alte sectoare de activitate productivă decît cele tradiționale, această tendință fiind însoțită de deplasarea spre mediul urban și de părăsirea efectivă a ocupației de crescători de animale, precum și a ocupațiilor celor angrenați în munci forestiere și minerit.

— în prezent se poate aprecia că din totalul populației active din zonele montane, numai 30—35% (din care populația masculină reprezintă doar o pătrime), continuă să se ocupe de creșterea animalelor, restul fiind angajată în alte sectoare de activitate economică.

— deplasarea forței de muncă montane tinere spre mediul urban, ridică probleme nu numai pentru agricultură sau zootehnie ci și pentru industriile minieră, forestieră și silvicultură;

— sistemul de învățămînt nu este suficient de bine adaptat specificului economiei montane, nerăspunzînd în mod adecvat principiului legării școlii de producția principală din zonă, respectiv de zootehnie și pomicultură.

4. În legătură cu dezvoltarea în perspectivă a zonei de munte din țara noastră studiul nostru a evidențiat o serie de principii de acțiune:

a. Faptul că modernizarea zonei de munte implică un mare număr de aspecte strîns legate unul de altul, dezvoltarea viitoare a acestei zone reclamînd o abordare și soluționare complexă, multidisciplinară și interdisciplinară, pe baza unei pregătiri minuțioase prealabile;

b. Marile deosebiri geoclimatice, economice și demografice dintre microzonele existente în Carpați, fac imperios necesară aplicarea unui sistem diversificat de măsuri și soluții, în baza cărora specificitatea locală să poată deveni manifestă și să asigure condiții de valorificare superioară a tuturor resurselor.

e. Dezvoltarea complexă a zonelor de munte necooperativizate presupune menținerea și dezvoltarea, în limite corespunzătoare, a micii gospodării montane ce și bazează existența exclusiv pe muncă proprie în afara oricărei forme de exploatare a omului.

Aceste principii presupun o serie de direcții de acțiune în vederea dezvoltării zonelor de munte necooperativizate:

A. Valorificarea superioară a resurselor umane ale zonei de munte.

Intrucât regiunile montane nu se pretează unui plan de mecanizare complexă sau de chimizare, ca soluții clasice de înlocuire a necesarului de forță de muncă se impun măsuri eficiente de stabilizare a populației apte de muncă și, în primul rând, de creștere și educație a unei noi generații capabile să continue valoroasele tradiții economice și culturale ale populației din zona montană.

Realizarea acestui obiectiv principal presupune asigurarea anumitor condiții:

a. Profilarea învățământului din mediul rural montan în consens cu activitățile economice principale ale microzonelor.

b. Ușurarea eforturilor fizice prin introducerea micii mecanizări și modernizarea sistemului de creștere și exploatare a animalelor.

c. Acordarea de credite din partea statului în vederea accelerării ritmului de dotare și modernizare a producției în gospodăria individuală montană.

d. Îmbogățirea vieții social-culturale a satului din zona de munte, intensificarea și diversificarea activităților sportive, reînvierea unor manifestări culturale-tradiționale aflate pe cale de dispariție, în special a cântecilor și șezătorilor populare, formarea de practici tradiționale noi, cu obiective economice și culturale bine precizate.

e. Deosebit de importantă devine acțiunea de combatere a sentimentului psihologic de claustrare, deseori prezent la tineretul ce lucrează în zootehnia montană și înlocuirea acestuia prin sentimentul „mindriei de crescător de animale și de muntean”.

f. O deosebită atenție ar urma să se acorde păstrării și îmbogățirii tehnicii artistice populare, portului, folclorului, ca și educației comportamentale și igienico-sanitare.

B. Modernizarea, adaptarea și perfecționarea continuă a metodelor de sprijinire a activităților economice și sociale, ar avea în vedere:

a. Mecanizarea principalelor lucrări agricole specifice (și zootehnice), prin asimilarea unor tipuri de minimașini agricole adaptate specificului montan. Pentru lucrările agricole de volum, cit și pentru transporturi, ar urma să fie organizate nuclee de mecanizare de tipul stațiilor de mașini agricole din zona de șes, conform prevederilor măsurilor adoptate la Congresul țărănimii.

b. Crearea unor adăposturi tip pentru animale, care să corespundă cerințelor productive, igienico-sanitare, funcționale și estetice, adaptate specificității montane.

c. Instituirea unor largi schimburi de experiență între zone și microzone, depistarea, selecționarea și generalizarea practicilor tradiționale economico-culturale.

d. Adaptarea prevederilor legii sistematizării rurale la situația specială a zonelor de munte înalte, în condițiile dispersării accentuate a așezărilor umane și în perspectiva introducerii elementelor de civilizație în acest sistem de vetre de sat, cu profundă justificare economică.

e. Reechilibrarea raporturilor dintre silvicultură și zootehnie, în sensul exploatării tuturor resurselor furajere montane în scopuri productive prin asigurarea pe de o parte a unei îngrijiri corespunzătoare a pășunilor, iar pe de altă parte prin utilizarea formelor tradiționale cunoscute, de valorificare în interes îmbinat între silvicultură și zootehnie, a vegetației furajere existente în plantații, parchete și păduri, precum și concentrarea eforturilor silviculturii pentru plantarea în primul rând a acelor suprafețe ce au făcut obiect de exploatare anterioară.

f. Îmbunătățirea modului de organizare a sistemului de reproducție a animalelor, urmărirea conservării calităților privind rezistența la factorii naturali și a producției raselor autohtone, ameliorarea acestora cu cel mai bun material biologic, de nivel mondial, organizarea sistemului de selecție sistematică, cu înființarea registrelor genealogice comunale de stat și instituirea unor sisteme premiale stimulative, în vederea sporirii calităților productive și stimulării concurenței pentru calitatea animalelor și produselor, între producători.

g. Îmbunătățirea modului de valorificare a producțiilor animale, pomicolă și micro-agricolă, prin diferențierea calitativă, în primul rând, a produselor comestibile de origine animală, ce ar urma să fie obținute în condiții sută la sută naturale, cu utilizarea tuturor rezervei de îngrășăminte organice, superioare sub raport proteic și biologic și garantate sanitar, fapt ce presupune crearea unei noi mărci de calitate, cu posibilități de valorificare la parametrii superiori și îndeosebi la export.

Paralel ar urma să se realizeze o gamă largă de produse alimentare obținute în cadrul gospodăriilor individuale, destinate în primul rând consumului intern.

h. Rentabilizarea zoagriculturii montane prin:

- valorificarea tuturor resurselor furajere și îmbunătățirea calitativă a învetelor și pășunilor montane;
- îmbunătățirea parametrilor de calitate a raselor de animale;
- asigurarea unei încălziri optime cu animale la hectar, în funcție de calitatea și productivitatea terenurilor;
- instituirea sistemului de producție microindustrială cu munca la domiciliu, spre a se evita ruperea unui necesar de forță de muncă masculină de epicentrul producției principale;
- dezvoltarea accentuată a pomiculturii;
- dezvoltarea unui nou tip de turism, în vederea petrecerii concediilor de odihnă, valorificând astfel condițiile oferite de mediul montan;
- sporirea prețurilor la carnea, laptele și alte produse de natură animală obținute în zona de munte, în baza calităților superioare proteico-biologice și garanțiilor sanitare și comercializarea acestor produse cu prețuri îmbunătățite și în special la export;
- îmbunătățirea sistemului de contractări, colectări și achiziții de animale, produse animaliere și vegetale;

- sporirea substanțială a efectivelor de animale mici, păsări și familii de albine, introducerea de noi preocupări productive, ca mica piscicultură, cultura ciupercilor comestibile, acordarea unei atenții mult sporite culturii, întreținerii și colectării fructelor de pădure.

C. Sporirea gradului de asistență tehnică de specialitate. În vederea creării condițiilor unei modernizări accelerate a producției zoagricole montane, se impune asigurarea necesarului de cadre, formate corespunzător necesităților specifice ale zonei de munte, judicios repartizate în formații de profil, beneficiind de o dotație îmbunătățită față de cea actuală, cadre care să contribuie direct și la desfășurarea procesului de învățământ, în perspectiva integrării activităților practice productive, cu cercetarea și cu învățământul.

D. Conservarea tradițiilor economice și culturale. Avându-se în vedere faptul că activitățile zoagricole montane își datorează continuitatea în cea mai mare măsură menținerii practicilor tradiționale cu valoare economică dar și culturală, s-ar dovedi utilă o inventariere precisă și completă a acestora, ca și adoptarea unui sistem de măsuri care să asigure perpetuarea lor.

Locul de transmitere a cunoștințelor de factură tradițională ar putea redevini clăcile și șezătorile populare, în primul rând, diversele tipuri de acțiuni destinate îngrijirii terenurilor și îmbunătățirii calităților productive a animalelor (măsura oilor, simbrele ș.a.), abordându-se și elementele necesare formării unor tradiții noi, cu scopuri productive și culturale bine precizate.

O importanță aparte ar putea-o dobîndi crearea unor condiții propice de manifestare a „concretenței inițiativelor pozitive”, în scopul contrabalansării puterii de atracție a mediului urban, cu: activități sportive mult diversificate, concursuri cu scop imbinat, cultural-sportiv și economic (ale tăietorilor de lemne, de călărie și atelaje, probe de rezistență, îndeminare și forță fizică, cele mai utile și cele mai frumoase costume, inovații tehnice de uz gospodăresc ș. a.).

În scopul sporirii interesului și al emulației între crescătorii de animale pentru aspectele calității, ar urma să se instituie practicarea, ca sistem, a organizării târgurilor și expozițiilor de animale, de la nivel comunal până la cel republican, cu asigurarea unor stimulente materiale și morale, corespunzătoare seopului.

Aspecte organizatorice

Acțiunea de cercetare întreprinsă a evidențiat aspecte caracteristice pentru zona de munte a R.S.R., ce dobîndesc caracter de principii:

1. Activitatea economico-socială din zona de munte este confruntată cu probleme de mare complexitate, care spre a putea fi soluționate în modul cel mai avantajos, necesită măsuri complexe, de tip interdisciplinar.
2. Existența unor mari deosebiri de forme, datorate reliefului, cliimei, tradițiilor economice și culturale cît și modului de evoluție a colectivităților umane în decursul istoriei, determină considerarea ca necorespunzătoare intereselor generale de stat a generalizării unui sistem unic de organizare.
3. Mica gospodărie montană individuală își bazează existența pe muncă proprie, fără nici o formă de exploatare a omului iar prin productivitatea redusă a pămîntului, prin necesarul de investiții și prin munca fizică intensă, solicită măsuri specifice de organizare a activității.

Înființarea Comisiei centrale a agricultorilor din localitățile necooperativizate, respectiv a comisiilor județene și comunale, reprezintă un moment inițial în acest proces de organizare a vieții social-economice a producătorilor din zonele de munte necooperativizate ale Republicii Socialiste România.

Principalele măsuri menite să impulsioneze dezvoltarea producției agricole din zona de munte necooperativizată se referă la îmbunătățirea asistenței tehnice și de specialitate, crearea de avantaje economice în valorificarea producției micii gospodării montane, ameliorarea efectivelor de animale, îmbunătățirea dotației și aprovizionării tehnico-materiale, acordarea pensiilor de bătrânețe și altor drepturi de asistență socială, precum și dreptul de asociere, în baza liberei adeziuni, în asociații de crescători de animale și de producători pomicultori.

Luând ca bază hotărârile și măsurile stabilite de Congresul consiliilor de conducere ale unităților agricole socialiste, al întregii țărâni, putem aprecia că factorul hotărâtor în asigurarea succesului deplin al perfecționării continue a vieții social-economice a producătorilor individuali din zona de munte necooperativizată îl reprezintă modul de organizare al asociațiilor crescătorilor de animale și a producătorilor pomicultori din aceste regiuni.

Având în vedere faptul că fenomenul depopulării Carpaților reprezintă un proces demografic real și cu consecințe negative economice, sociale, etnografice se evidențiază caracterul de urgență al organizării asociațiilor din zonele montane necooperativizate.

Experimentele existente (Prahova, Vrancea) nu pot fi considerate nici suficiente și nici concludente, întrucât acestea s-au desfășurat fie în regiuni cu probleme distincte (Vrancea) fie s-au referit numai la câteva aspecte ale formelor asociative, în regiuni cu specificitate locală (Prahova).

Ținând seama de aceste aspecte putem aprecia că organizarea asociațiilor crescătorilor de animale și pomicultorilor din zona de munte necooperativizată necesită o acțiune treptată, în etape distincte și de durată (5—8 ani) sarcina primară fiind oprirea și prevenirea fenomenelor regresive, iar forma de organizare care ar putea corespunde cel mai judicios intereselor generale de stat, ținându-se cont de totalitatea indicațiilor, ar putea fi reprezentată de *EXPERIMENTUL REPUBLICAN*.

În cadrul experimentului republican ar urma să fie create, cu sprijin material de la stat, *MODELELE DE ASOCIAȚII*, care să corespundă principalelor regiuni specifice ale zonei de munte necooperativizate. În acest mod, soluțiile organizatorice și tehnice vor putea fi verificate, experiențele cele mai valoroase vor putea face obiectul generalizării, producătorii obișnuindu-se astfel în mod treptat cu acest sistem, se vor alătura din convingere, fapt ce va putea constitui în final un succes nu numai economic dar și cu implicații sociale.

Astfel în cadrul unui experiment pot fi utilizate metode suplă și se poate pregăti un sistem legislativ de perspectivă.

Propuneri privind modalitatea organizării asociațiilor crescătorilor de animale (pomicultorilor) din zona de munte necooperativizată a R. S. R.

Având în vedere complexitatea fenomenelor ce formează ansamblul montan al țării noastre, tipul de organizare trebuie să asigure o activitate interdisciplinară, economico-socială și culturală.

Propunerile făcute au în vedere nu modul în care ar urma să activeze producătorii singuri ci producătorii împreună cu instituțiile de stat de profil din zonă, sprijinite de totalitatea instituțiilor de stat ce funcționează în regiunea de munte necooperativizată și au tangență cu acest sector.

În context, se disting trei acțiuni diferențiate ce ar urma să facă obiectul acțiunii inițiale și a unei permanente perfecționări.

Secțiunea I	Secțiunea a II-a	Secțiunea a III-a
Crescătorii de animale cu bază materială proprie	Sfera raporturilor dintre crescătorii de animale și stat	Instituțiile de stat de profil zoologic agricol cu bază materială proprie
Rezultă necesitatea unor măsuri de organizare pentru:		
A. Instituțiile de stat legate de producția micii gospodării montane.		
B. Producătorii individuali din comunele necooperativizate.		

A. *Organizarea serviciilor de stat.* În baza respectării principiului concentrării producției, al reducerii consumurilor și cheltuielilor materiale, propunem crearea experimentală a *complexelor zoagricole zonale montane*, în cadrul cărora ar urma să fie integrate etapizat: serviciile veterinare, subcentrele de reproducție, serviciile agricole, de mecanizare, I.A.S.-urile, industria laptelui, industria cărnii și asociațiile apicultorilor și crescătorilor de animale mici din zona de munte.

Aceste complexe ar urma să se constituie în centrul unor grupe de comune neocooperativizate din zona de munte și să reprezinte linia tehnică și comercială subordonată M.A.I.A.

În final, prin extinderea atribuțiilor complexelor zoagricole zonale montane, acestea ar putea să dobândească funcțiile:

Tehnică	Comercială	Social-culturală
Asistența zooveterinară Asistența agricolă Mecanizare, construcții	Contractări și achiziții de produse zoagricole. Valorificări: turism, transporturi, meșteșuguri, mica industrie la domiciliu	Învățământ, tradiții economice, expoziții, manifestări culturale-sportive.

M.A.I.A.

COORDONAREA CENTRALĂ	Direcția pentru zona de munte neocooperativizată		
	D.G.A.I.A.	D.G.A.I.A.	D.G.A.I.A.
COORDONAREA JUDEȚEANĂ	Serviciile pentru zona de munte		
COORDONAREA ZONALĂ	Complexele zoagricole zonale montane		

B. *Organizarea crescătorilor de animale (pomicultorilor) din zona de munte neocooperativizată.* Organizarea producătorilor individuali din zona de munte neocooperativizată se poate realiza prin asociații. Funcționalitatea acestora se bazează pe existența unui *statut* care să stabilească principiile cele mai generale. Reglementarea aspectelor legate de specificitatea locală se poate realiza prin *Regulamentele de ordine interioară*.

Conducerea asociațiilor se efectuează prin participarea proporțională a diverselor categorii de producători, în cadrul unui consiliu de conducere din care fac parte și specialiști din diverse sectoare. Spre a se asigura introducerea operativă a tehnicii și metodelor de producție moderne, președintele consiliului de conducere al asociației ar urma să fie un specialist și nu un producător. Forul hotărâtor rămânând adunarea generală. Pentru a se evita deprofesionalizările, luarea unor decizii rupte de realitate și în avantajul producției, se va urmări ca specialiștii din conducerea asociațiilor să provină din zona de munte unde să-și exercite și profesia de bază, cu normă restrinsă, iar nespecialiștii vor fi selecționați din rândurile producătorilor direcți. Astfel, la nivel comunal, nici un membru al asociației nu va avea un rol strict administrativ-funcționar.

Etapelile orientative în acțiunea de organizare a asociațiilor (5—8 ani), ar urma să fie următoarele: I — *asociațiile simple*; II — *asociațiile semicomplexe*; III — *asociațiile complexe*; IV — *asociațiile conjugate*.

În final, ar urma ca instituțiile zoagricole de stat și producătorii individuali, să activeze împreună în cadrul asociațiilor, *scopul fiind unitar*. Aspectele integrării, etapizării și soluțiilor, urmează să constituie obiectul unor dezbateri cu participarea tuturor factorilor implicați.

Bine condusă, acțiunea de organizare a asociațiilor producătorilor individuali din zonele de munte neocooperativizate ale țării și de dezvoltare a zoagriculturii și vieții social-culturale, a civilizației de tip montan — carpatic va putea fi realizată cu deplin succes înfăptuind un obiectiv de bază al politicii înțelepte a Partidului Comunist Român, de ridicare a nivelului de trai material și spiritual al întregii populații, de dezvoltare armonioasă și echilibrată a tuturor zonelor țării.

Contribuții teoretice ale sociologiei americane în domeniul stratificării sociale

Ion-Andrei Popescu

În 1967 apare *The American Occupational Structure**, lucrarea lui Peter M. Blau și Otis Dudley Duncan, ce avea să modifice tradițiile cercetărilor sociologice asupra stratificării sociale. Până în acel moment se părea că studiile pe problemă (matrici, indici, tabele de mobilitate, procente și rate de coborire sau creștere a numărului de indivizi în fiecare strat social) deveniseră rutinieră, că demersurile comparative inter-societale aduceau prea puține date noi asupra tehnicilor folosite în măsurarea mobilității între straturi — ca acces la structura socială. Se ajunsese să se afirme, pe baza indicilor de mobilitate, că unele societăți au structuri sociale mai deschise, altele au structuri mai rigide, prevalând o tendință de transmisie a statuturilor — cel puțin a celor „chele” — de la o generație la alta. S-au încercat diverse puneri în relație a proceselor de mobilitate cu procese macro-sociale, precum dezvoltarea industrială, modernizarea instituțională, facilitatea accesului la învățământ. Dar nici una din aceste încercări nu a reușit să clarifice legătura funcțională între mobilitate și nivelele de existență ale structurilor sociale.

Cartea lui Blau și Duncan survine tocmai în acel moment de saturație teoretică. În introducerea lucrării, autorii remarcă faptul că de la Marx și Durkheim (parțial și Weber) nu s-au mai elaborat teorii valide asupra stratificării sociale. Indiferent de criteriul după care este urmărită dispunerea straturilor și raporturilor dintre ele (raporturile de producție ce dau naștere diferențelor în conștiința apartenenței de clasă, la Marx; diversificarea ocupațiilor ca urmare a creșterii diviziunii muncii, la Durkheim; funcționarea nivelelor de prestigiu pe lângă diferențierea puterii economice, la Weber), ei reclamă o reevaluare în termenii istoriei a teoriei stratificării sociale, ceea ce implică cercetări comparative asupra relațiilor dintre diferitele condiții instituționale proprii unor perioade istorice sau societăți și rezultatele diferite observabile în structura socială, apărute ca efecte ale acestor condiții. Totalitatea, sau marea majoritate a abordărilor mobilității nu rezultau ca investigații necesare urmînd unei teorii, mai largi, a stratificării. Adesea, mobilitatea socială era tratată ca o entitate teoretică de sine stătătoare, atenția fiind concentrată asupra condițiilor diferențiale ce afectau transmiterea de status și nu asupra mecanismelor instituționale. Și astfel, dacă pînă atunci structura socială era identificată implicit cu structura ocupațională, Blau și Duncan încearcă să elimine echivocul acestei identități, printr-o delimitare mai funcțională a conceptelor: clasa economică (deci, clasa socială în care individul este membru) oferă un set bine definit de poziții (roluri) ocupaționale, poziții ce se află — prin consecință — într-un perimetru bine definit de prestigiu al statusului. Se presupune existența unei relații strînse între clasa socială și poziția ocupațională și a unei alte relații, mai puțin certă, între poziția ocupațională și nivelele prestigiuului social conexe ocupațiilor respective. Astfel, cei doi autori se opresc, ca și înaintașii lor, asupra structurii ocupaționale și nu asupra structurii sociale. Răsunurile opțiunii lor se declară a fi (p. 7): puterea legăturii între clasa, grupul social de apartenență și rețeaua de roluri ocupaționale prescrite sau doar dobîndite în virtutea apartenenței; faptul că structura ocupațională este puntea de legătură dintre sistemul economic și individ (familie). Opțiunea odată exprimată, structura ocupațională este investită cu rolul de mecanism explicativ al organizării sociale, ceea ce — afirmă autorii — poate duce la o înțelegere mai profundă a istoriei sociale. Studiul stratificării sociale, se afirmă, presupune o cunoaștere a funcționării structurii ocupaționale ca ierarhie, aceasta fiind o sursă importantă de variație a criteriilor de stratificare.

Revenind la mobilitatea socială, ni se pare evident efortul făcut de Blau și Duncan pentru a depăși tratarea mobilității „per se”. Se încearcă o relativizare a formelor de mobilitate (ascendentă, descendentă) prin relaționarea acestora cu alte variabile ce aduc o nouă lumină asupra drumului indivizilor prin tabelele de mobilitate.

* P. M. Blau, O. D. Duncan, *The American Occupational Structure*, New York, Wiley & sons., 1967.

O altă noutate, cu care lucrarea devine „de referință” este de domeniul metodologiei. Este pentru prima dată când la nivelul unei populații naționale reprezentative se folosește analiza cauzală, ca metodă de interpretare a datelor empirice, asupra carierelor a 20 700 cazuri (în anul 1962, reprezentând o populație non-rurală de 45 milioane). Datele au fost culese prin interviuri CPS (Current Population Studies, ca serii de studii oficiale ale Biroului de Recensământ al Statelor Unite) și chestionare ale unei cercetări vizând schimbările ocupaționale, survenite într-o singură generație. Variabilele folosite au fost: vîrsta, rasa, educația și ocupația capului familiei, numărul de frați, alături de câteva caracteristici ale subiectului precum: nivelul educațional atins, prima ocupație, ocupația curentă, statusul marital. Între aceste variabile s-au stabilit, prin calculul coeficienților de regresie, dependențele și contingenta temporală. (Atunci cînd calculul regresilor în manieră convențională nu a fost posibil, s-a folosit — ca derivație a metodei — „path analysis” — concept fără corespondență satisfăcătoare în limba română).

Deși variabilele intrate în modelul teoretic au fost numeroase, pentru modelul central al lucrării s-au reținut (în spiritul predecesorilor) doar educația și ocupația tatălui — aceasta primind un scor pe o scală de prestigiu ocupațional —, educația respondentului, prima sa ocupație și ocupația în momentul anchetei (1962). Rezultatele indică faptul că educația are efectele cele mai puternice asupra nivelului inițial al carierei ocupaționale, și de aici, asupra statusului ocupațional al apogeei acesteia. Originea socială împreună cu educația și nivelul de prestigiu al primei ocupații explică aproximativ 50 % din variația statusului dobîndit, 25 % fiind explicate prin alți factori precum rasa, mărimea și componența familiei de origine, componente maritale, restul procentelor alcătuiind o cantitate neexplicată de varianță. Alte semnificații rezultate din interpretarea datelor prezentate de Blau și Duncan, se referă la contingenta variabilelor discutate față de momentele succesive ale istoriilor ocupaționale ale indivizilor. Cel mai net se pare că scade efectul educației, pe măsura înaintării în carieră. Influența originii descrește moderat, crescînd în schimb acțiunea reunită a treptelor succesive de realizare în profesiune.

Deși modelul de analiză este, în linii mari, similar cu cel folosit înaintea lor, Blau și Duncan aduc un plus de cunoaștere prin acordarea de semnificație unui număr mare de variabile intermediare în carieră. Concluziile acestei lucrări nu sînt ferite, însă, de implicații ideologice: originea socială justifică unghiul de ascensiune al carierei, dar nu sînt analizate aspectele diferențiale ale oportunităților de realizare a diverselor grupuri; este recunoscut handicapul etnic dar nu se analizează efectele discriminării educaționale; dobîndirea statusului este mai clar explicabilă prin modelul folosit aproape exclusiv în cazurile cu educație înaltă; modelul devine inoperant în cazurile de respingere sau marginalizare.

Lucrarea respectivă a stîrnit în literatura mondială și în special în cea de limbă engleză, un larg ecou. Multe din teoriile stratificării s-au reorientat teoretic, analize aferente studiilor asupra structurilor ocupaționale tinzînd să-și apropie metode mai rafinate și mai sensibile. S-au reconsiderat critic multe din variabilele sociale și psiho-sociale ce pot aduce lumină în teoria stratificării. Înainte de a prezenta literatura mai recentă se cuvine a menționa totuși, două cercetări anterioare publicării modelului Blau și Duncan, care au urmat o logică și a desfășurare empirică, intrucitva similară.

În 1957, o echipă a Universității Wisconsin, condusă de William H. Sewell, urmîrind ipotezele tipice cercetărilor de mobilitate, pune bazele unui studiu longitudinal. Un eșantion cuprinzînd toți elevii din clasele terminale ale liceelor din statul Wisconsin, a fost analizat în funcție de următoarele variabile: coeficient de inteligență, calificativ școlar, aspirații ocupaționale, planuri educaționale și status socio-economic al familiei. În 1964—65 se reiau în studiu aproximativ 1/3 din subiecții investigați în 1957, în intenția de a obține date asupra educației dobîndite în continuarea liceului și asupra statusului ocupațional în acel moment.

Tot în 1957, o altă echipă a aceleiași universități, condusă de Archibald O. Haller investighează toți băieții de 17 ani (442 subiecți) dintr-o localitate de proporții mici situată într-o arie non-rurală, în funcție de un model ce-și asuma drept punct central aspirațiile de mobilitate (aspirațiile educaționale și ocupaționale). Variabile conexe, de nivel intermediar au fost expectațiile percepute ale părinților, influența reciprocă a aspirațiilor în grupul de prieteni. Variabila independentă: statusul socio-economic al familiei de origine.

Asupra acestor cercetări ne vom opri mai mult atunci cînd vom prezenta volumele ce sintetizează analizele respective.

În 1972 apare o altă lucrare de referință pe linia aceluiași tip de analiză. Este vorba de *Socioeconomic Background and Achievement*, New York, Seminar Press. Autorii sînt Otis Dudley

¹ Pentru cei interesați recomandăm O. D. Duncan, *Path analysis — Sociological examples*, în „American Sociological Review”, vol. 72, nr. 1, 1966, p. 1—16.

Duncan, David L. Featherman, Beverly Duncan. Studiul, conceput într-o manieră similară celui din 1967, constituie un avans teoretic important din două motive: metodele de analiză a datelor au devenit mai pertinente și mai rafinate în perioada respectivă de cinci ani (din ce în ce mai mulți cercetători folosind analiza cauzală) și analize secundare ale unor date mai vechi aduc evidente relevante pentru introducerea, în modele, a noi și noi variabile intermediare.

Duncan, Featherman și Duncan își consacră primul capitol analizei situației demersurilor asupra problemei dobândirii de status („Status attainment”), remarcând că extensia modelului Blau și Duncan a început de fapt în deceniul 7, prin adăugarea de variabile psihologice ca: motivații, aspirații. Este citat ca autor al unui model important Ralph Turner² ce a elaborat o schemă cauzală în care, în afară de variabilele tradiționale ale nivelului socio-economic al familiei (ca „background variables”), sînt expuse ca variabile independente tipul de școală urmat de tînăr și, în funcție de caz, inteligența sa.

Plecînd de la tipologia modelelor cauzale, cei trei autori încearcă să delimiteze încă din debutul lucrării categoriile de variabile cu care vor opera. Astfel se disting: variabile ale originii socio-economice (de „background familial”), variabile intermediare— ce transmit, mediază influența primelor dar impun și efecte independente —, atât de factură psihologică cît și de ordinul influențelor sociale, interacționale. Un alt grup mare de variabile ce intră în model sînt „contingențele carierei”. Clasa finală de variabile este reunită, ca dependențe, în jurul rezultatelor carierei („Outcomes variables”). Plecînd de la modelul lui Turner, cei trei autori ilustrează analiza cauzală prin elaborarea unor forme reduse sau semireduse, verificînd în acest mod semnificația legăturilor cauzale, determinate în modelul Turner. Lucrarea continuă în nota unor exerciții metodologice pentru a familiariza cititorul cu procedurile ce vor fi folosite în restul cărții. Capitulul 3 se încheie cu cîteva considerații asupra limitelor cercetărilor anterioare pe problemă. Autorul afirmă că, similar nivelului sociologiei ca întreg, rezultatele cercetărilor în discuție nu sînt aditive, noile cercetări trebuind să le întregescă sau să infirm pe precedentele. Motivul acestei stări de lucruri este astfel privit: investigațiile nu au în comun aceeași rețea conceptuală, date fiind constrîngerile teoretice și inspirațiile diverse. În acest fel, poziția declarată este ușor eclectică: se încearcă o sinteză comparativă a unor date pe populații diverse, obținute prin proceduri diverse, prin analiza secundară a lor. Criteriul folosit în compararea diverselor corpuri de date au fost: disponibilitatea și comparabilitatea lor cu setul de date folosit în modelul Blau și Duncan (OCG—Occupational Change in a Generation). Un prim set de date, admise drept comparabile, a fost obținut în urma unei anchete NORC (National Opinion Research Center) în 1964, asupra întregii populații de albi între 25—34 ani care la data respectivă nu erau activi în armată. Un scop secund al anchetei originale a fost constituirea de modele implicînd abilitățile mentale. Al doilea volum de date luate în analiză secundară a rezultat dintr-un studiu anual al Universității Michigan în aria metropolitană a orașului Detroit (1966). Scopul original al cercetării respective a fost studierea realizării diferențiale a statutului ocupațional pe baza apartenențelor religioase și etnice, pe o populație albă între 21—64 ani. O particularitate a acestei cercetări: s-au studiat efectele folosirii măsurilor alternative a statutului ocupațional prin măsuri diferite³.

Alte două corpuri de evidențe preluate sînt cele rezultate din cercetările profesorilor Sewell și Haller de la Universitatea Wisconsin, la care ne-am referit mai înainte.

Acestea fiind punctele de plecare, se urmărește în continuare elucidarea modului în care funcționează ca punct de origine variabilele conținute în indicele generic „status socio-economic al familiei”. Față de modelele mai vechi de analiză se propun spre discuție, ca variabile: numărul de frați, originea națională (în cazul emigrantilor), rasa — în termeni albi-negri —, stabilitatea familiei. Rezultatele analizei indică următoarele: numărul de frați influențează invers proporțional nivelul educației, iar prin intermediul educației, statutul ocupațional atins; originea națională are efecte brute moderate și chiar scăzute, rasa oferă modele distincte de carieră, albi tînzînd să crească în status, negrii să descrească, evident în termeni de status ocupațional; stabilitatea familiei are efecte nete moderate mai ales asupra debutului în carieră. Ceea ce autorii rețin ca variabilă necesar de adăugat la model este „numărul de frați”. Implicit, cititorul reține ca variabile pertinente de tip „background”, ocupația și educația capului familiei, numărul de frați.

² Ralph Turner, *The Social Context of Ambition*, San Francisco, Chandler 1964.

³ Pentru referiri suplimentare a se vedea R. W. Hodge, D. J. Treiman, P. H. Rossi, *A Comparative Study of Occupational Prestige*, în „Class, Status and Power”, R. Bendix și S. P. Lipset, ed. 2, New York, Free Press, 1966.

Referitor la acest subiect au existat în literatura anilor trecuți multe, și deseori în forme stridente, discuții asupra compoziției unui indice al statusului socio-economic al familiei, asupra faptului dacă trebuie să fie uni- sau multi-dimensional. O referință mai credibilă în contextul analizei procesului o găsim la R. W. Hodge⁴ care afirmă că în virtutea dinamicii integrării, sint influente multe variabile de factură psiho-socială, pe lângă rezultatele distribuțiilor proprii sistemului de stratificare, și, ca atare, indicele nu poate fi conceput decît de manieră multidimensională. Această poziție, deși nu e preluată explicit și de echipa lui Duncan, pare a fi fructuoasă întrucît oricare variabilă ce poate intra în categoria de status socio-economic are impacturi diferite asupra variabilelor intermediare, mai ales în timp. Ca atare, determinarea raporturilor distincte ale fiecărei variabile de status familial oferă mai multă cunoaștere decît raportul causal desfășurat al unui indice global al statusului ca punct de plecare. Obiecția posibilă la acest gen de demers și-o adresează înșiși autorii: *intercorelațiile dintre variabilele „background” sînt suficiente pentru a aproxima raportul de colinartitate dintre ele și deci a le acorda șanse egale de acțiune asupra celorlalte variabile?* Se pare că răspunsul reflectă un viciu al metodelor de analiză prin regresie, și de aceea mulți autori trec peste acest neajuns combinînd variabilele prin scoruri mai mult sau mai puțin arbitrare. Rezultă, trecînd deci peste semnificația tehnică de măsură ca atare, că „backgroundul” familial este implicat în mod major în traiectoria profesională a individului, în special prin intermediul variabilelor intermediare. Influența sa se atenuază pe măsura înaintării în vîrstă, deci pe măsură ce intervin alte variabile intermediare ce atenuază sau chiar blochează efectele „familiale”.

Astfel de variabile intermediare ocupă locul central al analizei efectuate de Duncan, Featherman și Duncan (cap. 5, 6, 7). De o atenție deloc exagerată, credem, se bucură inteligența individului. Otis Dudley Duncan încearcă o ajustare a conceptului de inteligență (cu conotații mai mult psihologice) la procesul dobîndirii de status, definind-o drept „abilitate de a îndeplini roluri ocupaționale” (p. 113). Niciuna din posibilele extracții ale inteligenței din contextul psihometric nu-i satisface pe autori, întrucît nu clarifică măsura în care inteligența este necesară pentru performanțe variate în ocupații variate ca status sau prestigiu. În sine, afirmă O. Duncan, inteligența nu este un factor diferențial. „Există contingente sociale ce concură la realizarea statusului, restul de variație este datorat, exclusiv, inteligenței”. Afirmă de altfel destul de riscantă, demonstrată doar parțial prin analiza unor modele reduse, inteligența afectează puternic — ca efect direct — debutul în cariera ocupațională și ceva mai puțin puternic, însă semnificativ, — ca efect indirect — prin intermediul educației dobîndite. Această ultimă parte a demonstrației diminuează efectul direct aparent al educației. Incluziunea inteligenței în model nu oferă modificări substanțiale în efectele factorilor de origine și nici ale educației, ci conduce la o adevărată roluri educației în model. Rezultă că, inteligența are efecte mai importante decît toate aspectele de origine la un loc, minus efectele educației, în determinarea succesului și realizările educaționale.

Altă grupă de variabile intermediare este constituită de două entități ce aparțin spațiului psihologic: aspirațiile și motivele. În raport cu motivația este reluat în analiză conceptul de „motivație a realizării” („achievement motivation”) a cărui teorie a dat naștere unei serii impresionante de articole. Se confirmă rezultate anterioare după care motivația realizării se corelează pozitiv cu mobilitatea ascendentă, dar nu se infirmă corelația negativă a acesteia cu mobilitatea descendentă. Deși, soții Duncan și L. Featherman explică eșecul constructelor de tip „motivație”, ca variabile intermediare prin lipsa unor concepte special destinate cercetărilor de acest gen, o trecere în revistă a literaturii subiectului nu lasă să se întrevadă posibilități pentru a astfel de cuplări. De o situație particulară se apreciază a beneficia categoriile de măsuri a orientărilor motivaționale în raport cu munca („Work orientations”), ce, susțin autorii, intervin ca variabile intermediare puternice între ocupațiile parentale și cea filială.

Față de situația și măsura motivației în interiorul modelului se pare că aspirațiile au o poziție privilegiată. În lipsa unei definiții operaționale clare, aspirațiile au fost măsurate în diferite feluri: planuri educaționale, ambiție ocupațională (la R. Turner) etc. Autorii par să neglijeze aportul substanțial la teoria aspirațiilor adus de A. O. Haller și I. W. Miller⁵. Aspecte complementare — aspirațiile ocupaționale și educaționale — primele dimensionîndu-se prin secunde, sînt foarte rar tratate împreună. Autorii lucrării la care ne referim înclină către studierea mai

⁴ R. W. Hodge, *Social Integration, Psychological well-being and their Socioeconomic Correlates*, in „Social Stratification. Research and Theory for the 1970s”, E. O. Lauman (ed.), New York, Bobbs-Merrill, 1970, p. 182-206.

⁵ A. O. Haller și I. W. Miller, *The Occupational Aspiration Scale — Theory, Structure and Correlations*, ed. a 2-a, Cambridge, Schenkman, 1971.

atență a aspirațiilor ocupaționale. Ralph Turner (op. cit.) folosește aspirația mediană a fiecărei categorii de tineri din eșantion, în legătură cu ocupațiile părinților, pentru a vorbi despre „ambibiția ocupațională”. Duncan, Featherman și Duncan, reanalizează datele lui Turner și obțin coeficienți înalți de regresie între aspirații și ocupațiile parentale. Reanalizând unele date obținute de W. H. Sewell, autorii găsesc că, deși aspirațiile nu sînt un predictor perfect al educației dobîndite, explică totuși foarte mult din variația nivelelor de școlaritate atinse. Mai recent, K. L. Wilson și A. Portes⁶, în cadrul unei cercetări ample, obțin evidențe asupra faptului că efectele aspirațiilor sînt mai mici sau cel mult egale cu efectele abilităților intelectuale în dobîndirea succesului educațional. Rezultă deci că, alături de inteligență, aspirațiile educaționale influențează dimensiunea aspirațiilor ocupaționale.

Alte variabile intermediare supuse analizei demonstrează că soțiile, părinții, prietenii și camarazii de studii se numără printre acei „alții semnificativi” ce influențează ambițiile și realizările ocupaționale (Referiri mai ample asupra conceptului de „altul semnificativ” se pot obține de la articolul lui J. Woelfel și A. O. Haller⁷). Efectele cele mai pregnante se observă a proveni din influențele reciproce ce și le transmit perechile de prieteni, ca efecte intermediare ale influențelor familiei realizate.

În fine, capitolul 8 se ocupă de un set mai eterogen de variabile denumite „contingente ale carierei”, dintre care cele mai interesante sînt statusul ocupațional al primei slujbe, schimbarea comunității de rezidență (migrația), fertilitatea maritală. Nivelul ocupației cu care un individ își începe cariera, evident nivelul de prestigiu, este predictiv pentru orice nivel din momentele ulterioare. Referitor la schimbarea rezidenței, apare interesant faptul că migrații au șanse mai mari de reușită decît rezidenții (stabili). Acest fapt, credem, ilustrează un mecanism psihosocial încă necercetat suficient: outsiderii (în acest caz, migrații) nu mai plătesc același tribut simbolurilor structurii sociale atuncî cînd intră într-o nouă comunitate, șansele de a accede sporindu-se. În ceea ce privește căsătoria și fertilitatea consecutivă acesteia, datele sugerează că mărimea absolută a fertilității (independent de factorul vîrstă) se corelează negativ cu măsura statusului dobîndit. Concluzia: indivizii cu mulți copii sacrifică prestigiul ocupațional — ca simbol — cîutînd ocupații ce-i securizează material.

Acestea fiind variabilele „încercate” pentru extensia modelului general, Duncan, Featherman și Duncan apreciază că, într-un sens, proiectul asumat prin lucrarea lor și-a atins obiectivele. Anumite dificultăți se declară a fi înlăturate, în special, acolo unde anumite variabile de relevanță înaltă pentru procesul dobîndirii de status nu au putut fi tratate într-o manieră convenabilă (cu tehnica folosită pentru celelalte: scoruri cantitative pe scale de interval), altele neputînd fi localizate în secvențe cauzale, iar cele din urmă apărînd implicate în relații care în momentul acela, nu erau adecvat reprezentabile prin sistemul ecuațiilor liniare ale analizei. Ceea ce a reușit pe deplin în lucrare, afirmă autorii, nu este creșterea cantității de variație „explicată” în raporturile dintre variabilele modelului, ci îmbunătățirea relațiilor dintre concepte.

Mulțumirea autorilor este, totuși, relativă. Dacă modelul prefigurat în studiu nu a prezentat variații substanțiale față de cel folosit de precursori, s-a ajuns la elemente de finete metodologică ce au permis lărgirea orizontului analizei. Cîștigul metodologic obținut concurează, în sensul dezideratelor exprimate în introducerea volumului, cu necesitatea armonizării conceptuale și comparării datelor obținute pe populații diverse.

Puțină vreme după apariția cărții s-au reliefat anumite înări de poziție teoretice (mai puțin susținute de verificări empirice) ce exprimă obiecții asupra paradigmelor teoretice folosite. Astfel, K. L. Wilson și A. Portes⁸, afirmă că, în general, în marea masă a teoriilor asupra dobîndirii de status, predomină un anumit gen de determinare cauzală dinspre factorii individuali prin acțiunea celor interpersonalii, către accentele structurale. În acest fel individul este marcat ca singurul purtător al instrumentelor de „competiție” în fața unei imagini statice a socialului. Ei aduc o interpretare nouă, inversată, asupra determinărilor funcționale și structurale ale statusurilor. Pe baza unor date reprezentative la nivel național, ei demonstrează că efectele directe ale nivelului socio-economic asupra succesului instrucției sugerează importanța mijloacelor economice și avantajelor de „strat” în rețeaua influențelor psihologice și psihosociale. Calitățile intelectuale și performanțele școlare, luate în ele însele, nu pot forma baza selecției instituționale. (O reînnoire a supozițiilor lui R. Turner?).

⁶ K. L. Wilson și A. Portes, *The Educational Attainment Process: Results from a national Sample*, AJS, vol. 81, nr. 2, 1975, p. 343—363.

⁷ J. Woelfel și A. O. Haller, *Significant Other — The Self-reflexive Act and the Attitude Formation Process*, în ASR, vol. 36, nr. 1, 1971, p. 86—104.

⁸ K. L. Wilson și A. Portes, *The Educational Attainment Process: Results from a National Sample*, în AJS, vol. 81, 1975, p. 343—363.

Investigind longitudinal circa 3 000 de subiecți cu originea în același stat, cuprinși într-un eșantion inițial exhaustiv în 1957, W. H. Sewell și R. M. Hauser de la Universitatea din Wisconsin⁹, găsesc că cel puțin pentru prima parte a carierei — inteligența este responsabilă de efecte mai puternice decât nivelul socioeconomic al familiei în raport cu nivelul de status al ocupației din acel moment. În spre sfârșitul perioadei analizate (10 ani) situația se inversează. Concluzia — pusă sub rezerve, datorită virstei eșantionului — este că Sewell și Hauser rămân, totuși, sceptici în privința completitudinii determinării statusului, în special datorită nivelului mare al cantității de variație ce rămâne neexplicată. Alt volum publicat de cercetătorii de la Universitatea Wisconsin¹⁰ prezintă faptul că atitudinile indivizilor în fața carierei (aspirațiile ocupaționale) și „facilitatorii” (originea socio-economică, abilitatea mentală etc.), sînt modest intercorelați, iar acțiunea lor — ca variabile intermediare — asupra statusului ocupațional atîns este variată, în funcție de momentele diferite în timp ale istoriei lor profesionale.

Un alt demers posibil este sugerat într-un articol din ASR¹¹ în ideea că schimbările din structura ocupațională modifică modelele și tipurile de mobilitate. Autorii avansează ipoteza menținerii sub control (implicind deci cunoașterea distribuției specifice pe virste a ocupațiilor) a variațiilor în structura ocupațională, menționindu-se că numai astfel construcția tabelelor și a indicilor de mobilitate poate deveni validă. În acest fel se elimină anumite stări de variație ce, frecvent, rămîn neexplicate: disponibilitățile ocupaționale întîlnite de componenții unei generații într-un moment dat de timp, implicațiile pe care le are schimbarea structurii ocupaționale asupra diverselor nivele de referință ale structurii sociale precum status socio-economic, prestigiu etc.

Intenția declarată de autorii citați înainte este valabilă în perspectiva comparabilității inter-tări a mecanismelor stratificării. Tendința aceasta, întîlnită în studiile anilor 50 și 60, dar bazată pe tehnici rudimentare, se reînnoiește odată cu „modernizarea” conceptuală a mobilității în interiorul structurii sociale. D. J. Treiman și K. Terrell¹², arată că deși Anglia și Statele Unite au multe similarități în structura socială, între ele există diferențe foarte mari în privința modelelor de mobilitate. Se susține că cele două societăți impun valori diferite în privința mecanismelor de acces. Sistemul educațional englez facilitează funcțional menținerea statusului de origine (mobilitate de tip „sponsored” după R. Turner), în timp ce sistemul american este dimensionat pe „competiție” (de tip „contest”, în același aparat conceptual). Însă rezultatele studiului indică faptul că mobilitatea ocupațională intergenerațională este mai mică în Anglia, intrucît acolo funcționează ca efect direct transmisia statusurilor ocupaționale ale taților către fii, prin intermediul educației. În S.U.A., originea socio-economică — așa cum am văzut — se pierde printre efectele celorlalte variabile intermediare, rămînind cu o pondere redusă în masa efectelor nete asupra carierei. Rezultă, în acest fel, că în Statele Unite, sistemul de stratificare este „mai deschis”. Cu toate acestea, deși se înregistrează diferențe mari între sistemele de alocație a statusului, structurile sociale sînt asemănătoare. Explicația acestui paradox științific nu poate fi oferită de autori.

Acestate fiind principalele tendințe conceptuale și analitice vehiculate în ultimii ani, putem remarca caracterul conservator al sociologiei americane prin faptul că aria de probleme rămîne neschimbată în ciuda diversificării metodelor de cercetare și prelucrare a datelor. Mobilitatea socială a căpătat un nou nume („status attainment”), originea socială este la fel de operantă ca oportunitatea accesului la mecanismele de stratificare. Ceea ce aduce nou seria mare de cercetări din ultimul deceniu constă în diversitatea mare de factori ce au fost descoperiți ca acționînd asupra traiectoriilor de mobilitate. Aprecierile privind posibilele schimbări ale structurii sociale devin iluzorii atîta vreme cît nu transpar tocmai criteriile inegalităților dintre femei și bărbați, albi și negri, rurali și non-rurali. Structura socială, în bloc, este aceeași ca și cea din cercetările de acum 20 de ani, exercitînd aceleași funcții integratoare pentru unii și de respingere pentru alții. În orice caz toate considerațiile trecute aici în revistă evită răspunsul la întrebarea: de la ce nivel șansele de a intra în „competiție” pentru un loc în această structură socială „deschisă” devin inegale?

⁹ W. H. Sewell și R. M. Hauser, *Education, Occupations and Earnings: Achievement in the Early Career*, New York, Academic Press, 1975.

¹⁰ R. M. Gasson, A. O. Haller, W. H. Sewell, *Attitudes and Facilitation in the Attainment of Status*, ASA Monograph Series, Washington D. C., American Sociological Association, 1972.

¹¹ Cf. R. M. Hauser, J. N. Koffel, H. P. Travis, P. J. Dickinson, *Temporal Change in Occupational Mobility. Evidence for men in ASR*, vol. 40, nr. 3, 1975, p. 279—297.

¹² D. J. Treiman și K. Terrell, *The Process of Status Attainment in the United States and Great Britain*, AJS, vol. 81, nr. 3, 1975, p. 349—362.

Proiectarea sistemelor complexe și protecția mediului

Dr. Ing. Petre Roman

Institutul Politehnic București

Protecția mediului înconjurător a devenit o componentă inseparabilă a vieții social-economice ca o reflectare a faptului că tot mai mulți oameni au devenit conștienți de efectele dăunătoare, de schimbările, uneori grave și ireversibile, produse de dezvoltarea industriei și agriculturii moderne, a urbanizării pe scară largă.

S-a născut întrebarea firească: poate omul să se mai considere un stăpînitor al naturii? S-a impus cu claritate ideea punerii pe baze noi a relației societate-natură, a *organizării* acestei relații de fiecare dată cînd acțiunea omului implică o schimbare a elementelor mediului înconjurător.

Din acest punct de vedere, mediul înconjurător poate fi privit ca un ansamblu de elemente care aduce trei categorii mari de servicii societății:

1. materiale care asigură desfășurarea activității generale social-economice (minerale, produse agricole, spații pentru locuit și pentru dezvoltarea industriei și transporturilor);
 2. posibilitatea evacuării și dispunerii deșeurilor rezultate din activitatea social-economică;
 3. servicii care reprezintă cadrul ambiental al vieții, constituind așa-numitele *amenități* (estetica cadrului locuit și turistic și, în general, aspecte legate de petrecerea timpului liber).
- Obținerea acestor servicii în forma dorită poate să definească calitatea mediului înconjurător.

Este clar că în condițiile actuale calitatea mediului înconjurător este puternic influențată de activitatea social-economică care generează uriașe cantități de deșeuri sub diferite forme. Aceste deșeuri intră în circuitul natural interacționînd cu diferitele elemente fizice sau biologice și modifică calitatea mediului înconjurător.

Interacțiunile societate-mediul înconjurător sînt determinate într-o manieră complexă de mecanisme naturale, hidrologice, meteorologice, geografice, ecologice și constituie obiectul cercetărilor științifice care permit stabilirea unei politici preventive în domeniul protecției mediului înconjurător. O politică clarvăzătoare, de introducere a restricțiilor de mediu, în dezvoltarea economică și socială, este cu atît mai necesară cu cît se știe că în general este mai costisitoare combaterea poluării decît prevenirea ei.

Efectele nedorite ale modificării calității mediului înconjurător (sau, într-un plan mai general, a calității vieții) se manifestă în mod direct sau indirect și cuprind diverse aspecte: starea sănătății populației; degradarea valorii economice a resurselor de bază (apă, aer, sol etc.); micșorarea productivității agricole; uzura prematură a structurilor (construcții de beton, instalații metalice etc.); deteriorarea sau anularea amenităților.

Interacțiunea societate-mediul, avînd în centru calitatea mediului înconjurător, este redată schematic în figura 1.

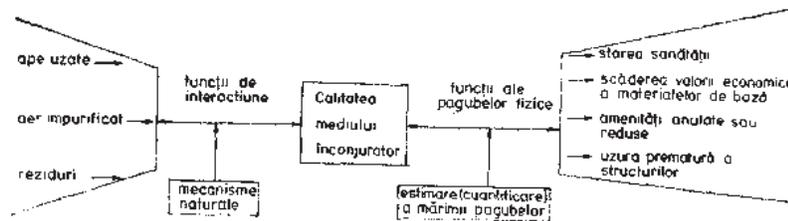

Fig. 1 Interacțiunea între activitatea social-economică și mediul înconjurător

Dacă în ce privește relația agenți poluanți—mediu înconjurător se pot face și se fac încercări de modelare matematică a proceselor fizice, chimice, biologice ce caracterizează funcțiile de interacțiune, nu același lucru se poate face în ce privește relația derivată, respectiv modelarea intrinsecă a efectelor negative menționate anterior.

Acestea din urmă sînt sau pot fi gîndite ca valori economice și în acest caz trebuie estimate cu ajutorul unor funcții ale pagubelor fizice exprimate în bani. În teoria economică actu-

ală¹ se consideră că paguba în bani reprezintă compensarea modificărilor survenite în detrimentul mediului înconjurător (desigur, nu în orice situație are loc o deteriorare ci pot apărea și îmbunătățiri în care caz în loc de pagubă apare un beneficiu).

Aceste pagube se pot împărți în două categorii :

a. pierderi financiare, reprezentând partea de pagubă care intervine prin modificarea investițiilor sau a cheltuielilor ;

b. pierderi în amenități, care din punct de vedere valoric reprezintă diferența între paguba în bani și pierderile financiare.

Această fundamentare economică, care nu este unica posibilă, are meritul de a permite o estimare a efectelor negative ale poluării și, pe această bază, o orientare justă a relației dintre dezvoltarea social-economică și mediul înconjurător. În acest context se poate situa și proiectarea sistemelor complexe (energetice, industriale, agricole, urbane) de scară largă.

Dacă amplasarea unor asemenea sisteme de scară largă se face numai prin luarea în considerare a unor criterii economice prin care resursele sînt alocate în conformitate cu un optim al sistemului propriu-zis, fără a se ține seamă de efectele de mediu, atunci ar exista un echilibru aparent, calculabil, între resurse (adică mediu) și activitatea social-economică. O situație care corespundea în mod real unui asemenea echilibru a existat pînă la extinderea dezvoltării tehnologice pe scară largă (aproximativ, începuturile revoluției științifice și tehnice). Este clar că astăzi un optim economic în sine, în ciclul închis și simplu descris mai sus, nu se mai poate atinge în condițiile deversării masive de deșeuri pe care mediul le recepționează dar nu le mai poate asimila fără să sufere modificări calitative importante, uneori ireversibile (din punctul de vedere al reutilizării elementelor poluate, pentru alte scopuri).

Imposibilitatea atingerii unui optim economic, să zicem clasic, nu este o problemă care se poate soluționa printr-o schimbare a metodologiei economice ; ea este obiectivă și a ignora această realitate conduce, mai devreme sau mai tîrziu, la alocarea unor fonduri substanțial crescute în vederea „însănătoșirii”, sau cel puțin a redresării zonelor poluate.

Dacă un proces economic poate fi în general reprezentat ca un transfer de materie și energie, atunci se constată că ceea ce intră în procesul economic sînt resurse naturale cu o anumită valoare iar ceea ce se evacuează sînt deșeurile considerate fără valoare².

În acest sens, în studiul proceselor economice, care nu mai pot fi considerate ca cicluri închise în sine, se face apel la legile termodinamicii, în particular la legea lui Carnot denumită și legea entropiei. Această lege reflectă principiul general al ireversibilității fenomenelor fizice.

Așadar, în procesul economic intră materie-energie cu entropie joasă și iese, sub formă de deșeurile materie-energie cu entropie ridicată, iar scopul obiectiv (în sensul fizic, nu al economiei) al procesului este furnizarea unei entropii joase pe seama creșterii entropiei în mediu. Iată de ce caracterul entropic al proceselor economice este în fond un caracter ecologic care intervine, cu sau fără voința noastră, în bilanțul global al activității social-economice. Se poate trage concluzia că proiectarea sistemelor complexe de scară largă trebuie făcută în cadrul ecologic, adică prin luarea în considerare a restricțiilor de mediu.

Trebuie să se țină seama de faptul că amplasarea unui mare sistem, de exemplu o platformă industrială, constituie o intervenție majoră în mediu, de natură să perturbe mecanismele de echilibru ecologic. Ca urmare, este necesar ca această intervenție să fie supusă unui calcul prealabil de estimare a daunelor rezultate, inclusiv, acolo unde este posibil, cuantificarea acestora în termeni economici (fig. 2).

Abordarea relației dintre proiectarea sistemelor complexe și restricțiile impuse de mediu din perspectiva ecologică și mai larg entropică, fundamentează necesitatea adoptării următoarelor trei mari direcții în activitatea social-economică :

1. introducerea pe scară largă a formelor de conversie a energiei solare,

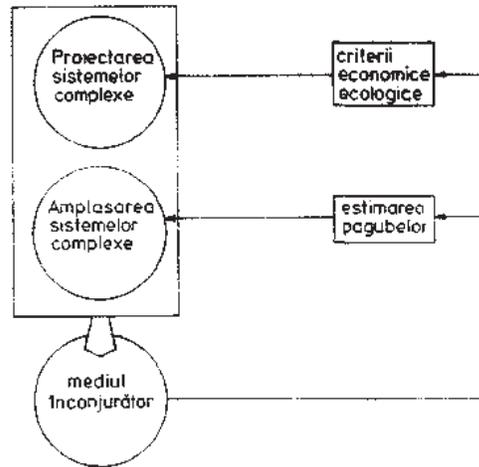

Fig. 2 Proiectarea sistemelor complexe cu luarea în considerare a restricțiilor de mediu

geotermică, eoliană și hidraulică, în care limitele impuse de legea entropiei sînt mult lărgite datorită caracterului acestora în calitate de surse practic inepuizabile;

2. economisirea masivă a resurselor materiale și de energie;

3. orientarea prioritară a inovării tehnologice în scopul ușurării presiunilor ecologice (sărărirea resurselor minerale ale terrei, creșterea continuă a cantității de deșeuri corelată cu capacitatea limitată a apelor și a aerului de a recepționa și dilua aceste deșeuri etc.).

Cele trei direcții enunțate prezintă o serie de puncte comune. Astfel, utilizarea energiilor practic inepuizabile conduce implicit la economisirea resurselor fosile (petrol, gaze naturale, cărbune) iar măsurile specifice de economisire a resurselor materiale și de energie nu pot fi concepute în afara unui efort de inovare tehnologică, corespunzător². Cu toate acestea, dată fiind importanța decisivă a luării în considerare a restricțiilor de mediu în planificarea dezvoltării social-economice, menținerea celor trei coordonate ale planificării sociale în mod independent reflectă o apreciere realistă a stadiului actual al problemei.

Activitatea practică a scos în evidență concluzii deosebit de importante și favorabile în ce privește proiectarea sistemelor complexe în corelație cu restricțiile de mediu. Mă refer, de exemplu, la relația între producția de energie și protecția mediului înconjurător. Creșterea consumului de energie în societatea modernă reflectă, în ultimă analiză, actualul concept de calitate a vieții. Este foarte probabil ca această creștere să se producă și în viitor deși pe alte baze și sub forme diversificate. Or, producția de energie implică și o serie de efecte dăunătoare mediului. Se constată, însă, că măsurile pentru protecția mediului înconjurător conduc totodată la economisirea energiei și aceasta într-o măsură mult mai mare decît o fac alte măsuri, specifice, de economisire a energiei. Această constatare trebuie corelată cu faptul că în industrie, ramurile cu cel mai mare consum de energie sînt și cele care poluează cel mai mult.

Exemplul producției de energie, care nu este singular, subliniază ideea că măsurile în favoarea protecției mediului înconjurător introduse încă din faza de proiectare a sistemelor complexe sînt nu numai necesare, dar pot fi și optime.

BIBLIOGRAFIE

1. * * * — *Economic measurement of environmental damage*, document OCED, Paris, 1977.
2. N. GEORGESCU-ROEGEN — *The entropy law and the economic problem*, Vanderbilt Univ., 1973.
3. A. GHEORGHE, P. ROMAN — *Impaciul energiei asupra viitorului*, revista „FORUM”, București, nr. 10 și nr. 12/1977.